TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITEADUSE OSAKOND

Minna Annabel Tismus

ÜHISKONNAKRIITIKA JÜRGEN ROOSTE JA FS-i 2000. AASTATE LUULES

Magistritöö

Juhendaja: Mart Velsker

TARTU 2024

Annotatsioon

Ühiskonnateemade kajastamine kirjanduses – ning kitsamalt luules – aitab tuua fiktsionaalse, kirjandusliku maailma inimestele lähemale ning kõnetada ehk ka neid, kes on seni ilukirjandusest kaugele jäänud. Sellele aitab kaasa just kergesti jälgitav vabavärsilise tekstiga luule. Magistritöö annab ülevaate fs-i ja Jürgen Rooste 2000. aastatel kirjutatud luule ühiskonnakriitilisest temaatikast. Tööl on kolm peamist uurimisküsimust: (1) Millised ühiskonnakriitilised teemad väljenduvad fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luules? (2) Mis on fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luule ühiskonnakriitilisuse ühine nimetaja? (3) Mille poolest erineb ühiskonnakriitiline temaatika ja väljendus fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luules?

Magistritöö esimeses peatükis antakse ülevaade eesti luulepildist 2000. aastatel. Teine peatükk annab ülevaate luule ja ühiskonna seostest, luule ühiskonnakriitilisest funktsioonist ning ühiskonnakriitilisest luulest nii Eestis kui kogu maailmas. Kolmandas peatükis on analüüsitud Jürgen Rooste ja fs-i 2000. aastatel ilmunud teoseid, tuues sealt välja näited, millest saab tõlgendada sotsiaalkriitilist temaatikat. Neljandas peatükis võetakse kokku analüüsitud tulemused ja sünteesitakse neid, pakkudes vastuseid uurimisküsimustele.

Märksõnad: sotsiaalkriitiline kirjandus, sotsiaalne luule, 2000. aastate luule, Jürgen Rooste, fs.

Sisukord

Sissejuhatus....4

1. Ülevaade 2000. aastatest eesti luules.... 6

1.1 fs ja Jürgen Rooste nullindatel.... 7

1.2 Teisi olulisi eesti luuleautoreid 00ndate kirjanduses....9

2. Ühiskond ja luule.... 11

2.1 Sotsiaalne luule.... 13

2.2 Iroonia, sarkasm.... 13

2.3 Näiteid ühiskonnakriitilisest luulest.... 14

3. Ühiskonnakriitilised teemad fs-i ja Jürgen Rooste luules. Analüüs....18

3.1 Poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika.... 19

3.2 Multikultuursuse kriitika....24

3.3 Poliitilise ideoloogia kriitika.... 26

3.3.1 Natsionaalsotsialistliku Saksamaa ning sõja kriitika.... 26

3.3.2 Kapitalismi ja tarbimisühiskonna kriitika.... 29

3.4 Meedia ja tehnoloogia kriitika.... 32

3.5 Sotsiaalprobleemid....33

3.6 Ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika.... 43

3.7 Olme- ja linnapildi kriitika....45

4. fs-i ja Jürgen Rooste luule 2000ndatel. Võrdlus.... 48

Kokkuvõte.....52

Summary.....62

Sissejuhatus

Magistritöö keskmes on kahe eesti luuleautori, fs-i ja Jürgen Rooste 2000. aastatel kirjutatud luule uurimine ühiskonnakriitilisest aspektist, kuna 2000. aastatel tõusid sotsiaal- ja ühiskonnateemad eesti luules varasemast enam ja teravamalt esile. Töö eesmärk on uurida, missugused ühiskonnakriitilised teemad on autorite luules esindatud ning mille poolest on need kahe autori puhul erinevad.

Esimeses peatükis on antud ülevaade ajakirjas Looming ilmunud arutelust, mis kirjeldab 2000. aastate luulet eesti kirjanduses. Teises peatükis on kirjeldatud luule seoseid ühiskonnaga, ühiskonnakriitilisuse aspekti luules ning toodud välja näited ühiskonnakriitilisest luulest maailmas.

Tööl on **kolm peamist eesmärki:**

tuua välja ning sõnastada ühiskonnakriitiline temaatika fs-i ja Jürgen Rooste luules;

leida fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luule ühiskonnakriitilisuse ühine nimetaja. Hüpotees on, et ühiskonnakriitiline temaatika on autorite luules suures osas kattuv;

selgitada välja, mille poolest erineb ühiskonnakriitiline temaatika ja väljendus fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luules.

Magistritöö metodoloogiaks on kvalitatiivne sisuanalüüs, luuletekstide lähilugemismeetod. Fookusesse on võetud autorite 2000–2008 ilmunud luuleteosed – mõlema autori nullindate loomingu tuumosa – ning üks teos ka fs-i aliaselt François Serpent. François Serpentilt “Valgete kaantega raamat” (2000), fs-ilt “2004” (2004) ja “Alasti ja elus” (2008). Jürgen Roostelt “Veri valla” (2000), “Lameda taeva all” (2002), “Rõõm ühest koledast päevast” (2003), “Ilusaks inimeseks” (2005), “Tavaline eesti idioot” (2008), “21. sajandi armastusluule” (2008).

fs ja Jürgen Rooste on valitud töö keskseteks autoriteks kuna 2000. aastate Loomingu mõttevahetusest selgus, et nad on toonase aja ühed olulisemad luuleautorid ning kahe kirjaniku teostes on märgata ka kooskõla nii temaatikas kui stiilis. Analüüsiosas on uuritud, millised ühiskonnakriitilised teemad luuletustes esinevad, kuidas on neid väljendatud ning millele on kriitika peamiselt suunatud. Arvestatud on tekstide mitmetähenduslikkusega – ühiskonnakriitiline vaade ei pruugi olla luuletustes alati keskne teema, kuid kajastub siiski, mistõttu on töö seisukohast oluline. Kokkuvõttes on analüüsitud mõlema autori erisusi nii temaatikas kui väljendusviisis ning toodud välja peamised ühiskonnakriitilised teemad ja nende tähendus.

Magistritöö autor tänab juhendajat Mart Velskrit ja keeletoimetajat Hele Lepikovi. Suured tänusõnad ka fs-le ning Jürgen Roostele kõneka loomingu eest nii 00ndatel kui hiljem.

1. Ülevaade 2000. aastatest eesti luules

Kui 1990. aastaid nähti taasiseseisvunud Eestis ja eesti kirjanduses suure murranguajastuna, siis 2000. aastate määratlemisel olid kirjandustegelased hoopis kõhklevamad (Viires, Kruus 2013: 5). Leiti, et uus kümnend jätkab suuresti eelmisel saadud suundumusi ning selleks, et mõista tegelikult nullindatele omaseid nähtusi, on vaja ajalist distantsi (*ibid*). Siiski koorusid nullindate mõttevahetusest kirjandusajakirjades välja teemad, mis just sellele ajale iseloomulikke jooni kirjeldasid (*ibid*). Neid teemasid ja uusi suundasid kirjeldas esimesena Tiit Hennoste artiklis "Piirideni jõudmine. Eesti kirjandus uuel sajandil" 2006. aasta Loomingus ning sealt läks käima mõttevahetus nullindate kirjanduse üle, kus võtsid sõna mitmed autorid ning kirjandusteadlased.

Berk Vaher (2009: 10) ütleb, et 00ndad kirjandusse midagi uut ja püsivat ei toonud: "...kõik oluline pärineb justkui varasemast, nii et paljuski oli see kümnend täitmata lootuste ja täitmata lubaduste aeg." Ka Viires (2010) nõustub, et 00ndate alguse põhijooned pandi paika juba eelmisel kümnendil. Osa kirjandusteadlasi leiab siiski, et 00ndatel tulevad välja teatud nihked võrreldes 90ndatega – kuigi ka varem olid mitmed autorid vabavärssi kasutanud, siis nüüd näeb seda ulatuslikumalt (Hennoste, Velsker et al.). Kui Hennoste (2009) väidab lausa seda, et pea kogu luule on vabavärsiline ja "esimest korda eesti luule ajaloos paistab, et tagasiteed sellest enam ei ole", siis Mart Velsker (2009) ütleb, et on ka autoreid, kes kirjutavad silbilisrõhulise ja rõhulise meetrumiga luulet ning kasutavad lõppriimi. Võib olla, et tagasiteed enam vabavärsist ei ole, kuid see ei tähenda, et lõppriim kogu Eesti luulepildilt kadunud oleks.

Vabavärss on 00ndate luules oluline märksõna, sest see muudab arusaama arhetüüpsest luuletusest (*ibid*) – muutub põhimõtteline arusaam, kuidas luulet kirjutada ning missugune peaks hea luuletus välja nägema (Susi 2018: 1174).

Märt Väljataga nendib, et kolleegid on vormimuutustena maininud peamiselt vabavärsistumist ja figuratiivsuse taandumist, kuid peab seejuures oluliseks vaadelda täpsemalt ka "lüürilise mina varieerumisi ning mitmesuguseid retoorilisi vigureid nagu kordused, puändid, kalambuurid, allusioonid, enesekohasus, mitmehäälsus" (Väljataga 2010: 724). Ka Hennoste (2009) toob peale vabavärsistumise välja mängu keele ja kirjandusega ning intertekstuaalsuse, tuues näiteks Aare Pilve 2007. aastal ilmunud "Näoline", Kaupo Meieli, Kiwa ja Kalju Kruusa 2008. aasta teose "Pilvedgi mindgi liigutavadgi" (Hennoste 2009: 1972).

Samal ajal väidab Hennoste (2009: 1271), et nii keeles, aga ka temaatikas tuleb välja teatav lihtsus. Autorid kujutavad eeskätt argieluteemasid ning luuletused ei ole ka kuigi kujundirikkad. Vaapo Vaher (2009: 1567) vaidleb vastu, et kujundid ei ole luulest kuhugi kadunud, kuid need on võetud esmajoones argielust ja suur osa autoritest vabaneb ka rangest esteetikast. See loob võimaluse avameelsuseks ning sotsiaalteemade käsitlemiseks (Kesküla 2010: 120). Sotsiaalteemadest, argi- või ühiskonnaelust saab ka esteetikat silmas pidades ausalt kirjutada, aga lihtsus (eelkõige väljenduses) avab uue külje, kuidas neist teemadest kirjutada ning kuidas võiks see lugejale mõjuda.

Susi (2018) leiab, et varasemast erinevalt esineb sotsiaalkriitika nüüd selgelt otsesemalt, ründavamalt ja robustsemalt. 2000. aastate esimese kümnendi luule on ajakriitiline, mõistab hukka tarbimiskultuuri, kaldub ideoloogiliselt vasakule ja kujutab eestlust pigem irooniliselt, ning seesuguse suuna tipuks on Hennoste jaoks "apokalüptiliselt valus fs" (Hennoste 2009: 1972). Mathura (2010) arvab, et sotsiaalse temaatika esiletõus võib seisneda lihtsalt selle "viljelejate valjemas hääles, kuid mitte kõrgemas kirjanduslikus kvaliteedis".

Viires (2010) näeb nullindate nähtusena "ajaluulet", mida viljelevad Rooste, Künnap, Viiding, fs, ja Andra Teede. Kusjuures selle töö kesksed autorid, Rooste ja fs, kirjutavad väga erinevalt – esimene kirgliku valjuhäälsusega ning teine minimalistliku täpsusega. fs-i luulekogu "2004" nimetavad mitmed isegi 2000. aastate eesti ajaluule sümbolteoseks. (Velsker 2009: 1418)

1.1 fs ja Jürgen Rooste nullindatel

Nullindatel toovad mitmed kirjandusinimesed välja kaks olulist suunaseadjat: fs-i ja Jürgen Rooste – neid mainis kogu Loomingu mõttevahetuse jooksul seitse kirjutajat kokku 32 korral (Väljataga 2010: 717). Ainuüksi see asjaolu neid kaht luuletajat selle aja kõige olulisemateks ei sea, kuid põhjuseid on teisigi.

Rooste teos “milleks on vaja luulet” kogust “Ilusaks inimeseks” sobib väga hästi esindama ja kokku võtma üht nullindate luule keskset joont, milleks on sotsiaalne närv ja ühiskondlikud teemad (Kaus 2009: 1691). Helme (2007) peab antud luuletust lausa toonase aja üheks parimaks. Vaapo Vaher (2009: 1566) nimetab Roostet tõsi- ja ausameelseks ühiskonnakriitikuks, aga nõustub Paul-Eerik Rummoga: “See, mida Jürgen Rooste üpris kaootilisel moel postuleerib kirjanduse uue sotsiaalsusena, võiks kanda pigem kommunikatiivsuse nime. Luule, mis opereerib oma potentsiaalsele publikule tuttavate reaalidega ja kontsentreerib ning võimendab ühiskonnas stiihiliselt käibivaid tajukoode, saavutab oma toimekeskkonnaga kindlasti parema kontakti kui esoteerikasse kalduvad suunad.” (2009: 1566). Samuti on Rooste üks näide, kes kummutab Hennoste öeldut, nagu oleks kujund praegusest luulest kadunud, sest autori “eksaltatsioonid ja ta dionüüsiline sotsiaalsus” on just suuresti kujundiluule (Vaher, V. 2009: 1567).

Kui Indrek Hirv on Hennoste (2006) sõnul romantiline kadunud kauni maailma poeet klassikalistes värssides, siis Rooste on samuti klassikaline poeet, kuid temaga võiks kokku käia väljendid uus jõhker linn, spermane armastus, piibel ja surm (Hennoste 2006: 1396). “Ta on üksildane uitaja Baudelaire XXI sajandi alguse provintsilinnas Tallinnas.” (ibid).

Teise 00ndate aastate olulise autori, fs-i, luule sümboliseerib luulekeele ja laiemalt poeetilise keelekasutuse võimalusi ja probleeme nii 00ndatel kui ka üldisemalt – fs on viinud luule kõnekeelele võimalikult lähedale. (Kaus 2009: 1692). Kogudes “Alasti ja elus” ning “2004” on fs teadlikult “luulest” kaugenenud ja püüdnud keelega tõelist elu tabada (Rooste 2010). Eripära seisneb selles, et kirjanik taotleb enda tekstides lihtsust, ning kuigi tema tekst paistab kõnekeelne, on see samal ajal ka poeetiline (Kaus 2009: 1692). Vaapo Vaher (2009) kasutab fs-i keele kirjeldamiseks ka sõnu “otsekeel” ja “tarbekeel”.

fs-i luule on humanistlik, eksistentsiaalselt sünge, irooniline ja vahel ka sarkastiline. Kaus ütleb, et näiteks luuletus “kui inimene sureb” kogust “2004” on tugev metafüüsiline sõnum, mis humanistlikult ümber pööratakse. See on luuletus, mis võiks kõnetada iga inimest ja käsitleb suuri teemasid (Kaus 2009: 1692). Rooste luulega võrreldes võib pidada fs-i tekste sümbolite poolest veidi vaesemaks, kuid temagi puhul saab mitmeid kujundeid täheldada (Vaher, V. 2009:

1567). “Luuletada võib kõigiti: intuitiivselt, irratsionaalselt, spontaanselt, õpitult, ekstaatiliselt. Võib ka kalakülmalt – fs luuletab just nii, jälgides Tšehhovi retsepti: kirjutama võib asuda vaid siis, kui tunned end külmana kui jää.” (Vaher, V. 2009: 1567).

00ndate luules tekib kokkukõla Rooste, fs-i, aga kolmandana ka Andra Teede loomingus (Velsker 2009: 1418) ning neid ühendab eelkõige vabavärsi kasutamine, rohked kordused, ühiskonnateemad ja luuletamine inimhingest otse ja ausalt (ibid). “Positsioneeritakse ennast maailma suhtes arusaadavalt ka siis, kui sisse tuleb irooniline nõks” (ibid). Seesugust stiili on varem viljelenud näiteks Kalev Kesküla, Johnny B. Isotamm ja Mats Traat.

1.2 Teisi olulisi eesti luuleautoreid 00ndate kirjanduses

Kausi (2009: 1691) hinnangul olid nullindad kõigele vaatamata eesti luules võimas aeg ning eriti rõhutab ta aastaid 2003–2005, mil ilmusid teiste seas Kivisildniku “Päike, mida sa õhtul teed” (2003), Elo Viidingu “Teatud erandid” (2003), Mats Traadi “Turg ilma Sokrateseta” (2004), Asko Künnapi “Kõige ilusam sõda” (2004), Hasso Krulli “Meeter ja Demeeter” (2004), Lauri Sommeri “Nõidade õrnus” (2004), Triin Soometsa “Toormaterjal” (2004), fs-i “2004” (2004), Kalju Kruusa “Treffamisi” (2004), Doris Kareva “Aja kuju” (2005), Kristiina Ehini “Kaitseala” (2005), Hando Runneli “Sinamu” (2005) ja Jürgen Rooste “Ilusaks inimeseks” (2005).

Aastal 2006 astus eesti luulesse kolm tõsisemat debütanti, kelleks olid Maarja Kangro, Indrek Koff ja Kaupo Meiel. Kaus toob välja ka neli olulisemat luuletust, mis talle nullindatest silma on jäänud, need on Jürgen Rooste “milleks on vaja luulet” kogust “Ilusaks inimeseks” (Kaus 2009: 1691), fs-i “kui inimene sureb” kogust “2004” (Kaus 2009: 1692), Triin Soometsa “Armastusest ei aita” kogust “Toormaterjal”, Elo Viidingu “Eraelu erakordne tähtsus” kogust “Teatud erandid” (Kaus 2009: 1693) ning Kalju Kruusa “Kuid kas on mu kallist raskemeelsust?” kogust “Õigem Valem” (Kaus 2009: 1694).

Vaapo Vaher (2009: 1568) toob olulistena välja Triin Soometsa, Kivisildniku, Kalju Kruusa ning Elo Viidingu. Kesküla (2010: 120) sõnul on sotsiaalse luule esindajad Elo Viiding, Kristiina Ehin, Contra ja Aapo Ilves, kes kirjutavad luulet, mis tegeleb riigi ja rahva muredega. Hennoste

(2009: 1271) peab Elo Viidingut ja Triin Soometsa Eesti naisluule tuumikuks. Teise suuna, mis paistab välja keelemängudena, esindajateks võiksid olla aga Aare Pilv koguga "Näoline" (2007), Kalju Kruusa koguga "Pilvedgi mindgi liigutavadgi" (2008) ning Kiwa koguga "Roboti tee on nihe. Salatühik" (2005) (Hennoste 2009: 1272). Lisaks märkab Hennoste religioonide, mütoloogia ja müütidega seotud luuletajate rohkust. Nende esindajateks peab ta Hasso Krulli, Timo Maranit, Mathurat ja Lauri Sommerit (Hennoste 2009: 1272).

Paul-Eerik Rummo pakkus 2002. aasta näitel eesti luule suunaseadjateks Elo Viidingu, Jürgen Rooste, Karl Martin Sinijärve ja Kalev Kesküla (Velsker 2009: 1418). Velsker (2009: 1418) ütleb, et kõige suurem kokkukõla tekib Jürgen Rooste, fs-i ja Andra Teede loomingus, aga mainida tasub ka Elo Viidingut ja Asko Künnapit, kellelt tuli vastukaja tekitavat luulet.
Alternatiivse keskmena võib tuua välja Jaan Kaplinski ning Andrus Kasemaa, ilu ja harmoonia poole püüdlevad Doris Kareva ning Kristiina Ehin (Velsker 2009: 1419). Tagasitulijatena kirjandusse jäävad silma (:)kivisildnik ja Hando Runnel, tugevalt jätkavad aga Jaan Kaplinski, Lauri Sommer, Andres Ehin, Valdur Mikita ja Erkki Luuk (*ibid*). Olulise koguna toob Velsker välja Hasso Krulli teose "Meeter ja Demeeter" (2004), mis koos fs-i koguga "2004" on selle aja tähtteos.

2. Ühiskond ja luule

Luule ületab pelgalt kunstilise väljenduse – ta peegeldab ühiskondlikke norme ja toimib revolutsioonilise jõuna (Felix, Arcilla 2024: 83) – nii juba antiikajast. Vana-Kreeka luuletajate, näiteks Pindarose ja Sappho loomingus on täheldatud luule ühiskonnakriitilist ja sotsiaalset funktsiooni (Culler 2015: 297). Välja saab tuua ka Vana-Rooma luuletaja Horatiuse, kes kirjutas oode poliitilistel teemadel, näiteks tänas keiser Augustust rahu ja külluse toomise eest Rooma. Kuigi Horatius ise eitas oma oodide poliitilist iseloomu ning pidas kirjutisi "rahulikuks lüüraks" (Culler 2015: 297), ei saa siiski kahelda, et tema luule selgesõnalisi sotsiaalseid või poliitilisi teemasid sageli sisaldas. Luulet võib vaadata ka kui ajaloolist dokumenti, mis kajastab eri ajastuid ning peegeldab ühiskondlikke norme. Seda tehes aitab luule kaasa meie maailma kollektiivsele mõistmisele (Felix, Arcilla 2024: 83).

Siiski on luulet iseloomustatud kui keelt, mis on ära lõigatud maistest eesmärkidest (Culler 2015: 296). Lüürikast on räägitud kui millestki puutumatust või ühiskonnast eraldatust ning arusaam lüürikast kui ühiskondlikust nähtusest on Adorno (1991: 38) sõnul kaasaegne sõnastus – tihti on olnud lüürilise poeesia ideaaliks ikkagi individuaalsus, mistõttu varasemalt ei olegi käsitlustes ja analüüsides keskendutud ka luule sotsiaalsele aspektile.

Mitmed uuemad teooriad ütlevad aga, et poeedi roll ei ole luua vaid ilu, aga olla ka ühiskonnakorralduse vaatleja ning kriitik, inspireerides mõtisklusi, arutelusid ja potentsiaalseid sotsiaalseid muutusi (Felix, Arcilla 2024: 84). Luuletamine ei ole kaugeltki eskapistlik, ühiskonnast eemaldunud ja ainult isiklikuks väljendusvormiks taandatud tegevus (Glăveanu, Manresa 2017). Luule on platvorm, kus projitseerida tõelist pilti maailmast (Mannan 2011: 83), kajastada reaalseid probleeme ja olusid ning kirjandus kannab muuhulgas ka ühiskondlikke väärtusi (Merilai, Saro ja Annus 2007: 5). Sel platvormil saab lugeja seada ühiskonna kahtluse alla, olla lugejana poliitiliselt ühiskonnas kaasatud. (Glăveanu, Manresa 2017).

Ühiskonda tagasisidestades võib luule olla nii protesti kui kiituse vahend. Siiski on luule konkreetset sotsiaalset mõju sageli keeruline kindlaks määrata (Culler 2015: 297). Ei saa väita, et

üks teos oleks ainult sotsiaalkriitilise tähendusega – tähendusi võib olla teisigi ja nende omistamine tekstile oleneb mitmest tegurist, muuhulgas ka sellest, mis ajahetkel, millisel tasemel ja kui ulatuslikult teost analüüsida. Näiteks oleneb käsitlemine sellest, kas analüüsida luulet vahetus ajaloos või aastaid-aastakümneid hiljem (Culler 2015: 301). Siinkohal mängib rolli ka see, et luuleteose tähendusele saab läheneda teose enda seisukohast, kuid vaadata saab ka autori elu, loomingulugu ja psühholoogiat, teiste tekstide mõju, lugejakeskset analüüsi või teose ja maailma suhet (Merilai, Saro, Annus 2007: 10). Kirjandusteos "ei ole .. ainult eneseküllane, vaid avaneb sügavamalt alles teiste teoste ja ajaloo taustal" (*ibid*).

Seoseid kirjandusteoste ja nende sotsiaalse konteksti vahel uurib **kirjandussotsioloogia**. Sealhulgas uuritakse kirjaoskuse/keele mustreid, publiku liike ning autorite ja lugejate sotsiaalseid positsioone. Kõige enam on seda suunda seostatud marksistlike lähenemistega kultuurianalüüsis (Baldic 1990: 207). Kirjandussotsioloogia sai teadussuunana alguse 19. sajandi Prantsusmaalt madame de Staëli ja Hippolyte Taine'i teostega ning elavnes ingliskeelses maailmas Raymond Williamsi teosega „Pikk revolutsioon" (1961) (*ibid*). Williams julgustab teadlasi ja lugejaid analüüsima kirjandust, sealhulgas luulet kui sotsiaalse väljenduse ja kommentaaride vormi. Tema lähenemine kutsub üles uurima, kuidas luule peegeldab, kritiseerib ja mõnikord esitab väljakutseid valitsevatele sotsiaalsetele normidele, ideoloogiatele ja võimustruktuuridele (Williams 1959: 315). Ta ütleb, et kirjandus ei ole isoleeritud laiemast sotsiaalpoliitilisest kontekstist, aga see kontekst kujundab kirjandust, ja vastupidi.

Hermeneutik Hans-Georg Gadamer (1997) küll hindab kirjandusteose autonoomsust pooldavaid käsitlusi, kuid arvab veendunult, et kirjandusteos on üks tõetunnetuse vorme. Nimelt võib kunsti kaudu öelda tegelikkuse kohta midagi olemuslikku – seetõttu on need nähtused ka omavahel seotud (*ibid*).

Luule sotsiaalsete funktsioonide tõttu ei tohiks aga arvata, et luule "kunstist" eemaldub – vastupidi, läbi sotsiaalse mõõtme peaks luule liikuma kunstilisuses veelgi sügavamale (Adorno 1991: 40). Samuti ei tohiks käsitleda luuletaja mõtteavaldusi vaid isiklike emotsioonidena – kui need leiavad universaalse mõõtme, siis muutuvad mõtted kunstiks (*ibid*). "Ilukirjanduslikus teoses esinevad kujundid tõlgendavad ja peegeldavad tõelust seda dünamiseerides ja

aktualiseerides" (Talvet 2005: 103). Rein Veidemann nõustub – kunstiline kujund on "meid ümbritseva tegelikkuse eriline peegeldusvorm" (Veidemann 2006). "Eriline" seetõttu, et see ei peegelda reaalsust üksüheselt, vaid "kunsti pärisosaks saab elu tihendamine, millegi tavalise näitamine üldise ja erilisena" (Veidemann 2006).

2.1 Sotsiaalne luule

Sotsiaalsete probleemidega, nagu ebavõrdsus, õiglus, inimõigused või poliitiline rõhumine, tegeleb **sotsiaalne luule.** Raimond Williams ütleb, et ühiskonnakriitilist luulet peetakse loomulikuks väljakasvuks kirjanduse seotusest oma aja sotsiaalse ja poliitilise dünaamikaga (Williams 1959: 315). Ühiskonnakriitiline luule balanseerib kunsti ja ajakirjanduse piiril, mistõttu võib seda vaadelda kui konflikti (Kotjuh 2015). *Luuletaja võib „mõelda elule", kui ta oskab poetiseerida olmet, tõstatada sotsiaalseid küsimusi, näha sündmuste loogikat ja sõnastada vasturääkivaid nähtusi* (*ibid*).

Sotsiaalne luule hõlmab individuaalset või kollektiivset metafooride, kujundite või piltide loomist seoses sotsiaalsete ja süsteemsete nähtustega. Selle eesmärk on tuua sageli "staatilised" või lahtised sotsiaalsed tähelepanekud, mida intellekt tajub, dünaamilisemasse, voolavamasse ja täielikumasse suhtesse, kasutades selleks inimese kujutlusvõimet (Stubley 2023: 76). Sedasi aitab sotsiaalne luule tajuda maailma nähtusi nii, et nähtuste objektiivne seaduspärasus või nende olemus muutuvad tajutavaks seda vaatleva indiviidi või kollektiivi teadvusele (Stubley 2023: 80). Sotsiaalne poeesia ei ole vaid vahend iseeneses, vaid osa suuremast ühiskonna ümberkujundamise või uuendamise kunstiprojektist. Seega võib öelda, et ühiskonna uuendamine on loominguline – poeetiline – tegu (Stubley 2023: 76–77).

2.2 Iroonia, sarkasm

Üheks vahendiks, millega tuua tekstis välja ühiskonnakriitilisus või midagi kritiseerida, on iroonia (Gray 1960: 220). **Iroonia** on *kirjanduses näilise tõsiduse, nõustumise või kiitmise kaudu vastupidise väljendamine (tõeline mõte selgub kontekstist).* (Eesti Entsüklopeedia / VE 2006). Iroonia rajaneb üldisel vastuolul, pingel, konfliktil või distantsil öeldu ja mõeldu, lausuja ja

lausutu, kõneleja ootuste ja tegelikkuse vahel (Puik 2009: 27), ning toob hästi esile ilukirjanduse fiktsionaalse loomuse ja tõlgendusliku avatuse (Puik 2009: 20). See, et iroonia luuletekstidesse suurema avatuse ja tõlgendusruumi loob, selgus ka Katrin Puiki (2009) doktoritööst, kus oli fookuses iroonia Heiti Talviku ja Betti Alveri luules.

Töös on toodud välja, et on keeruline eristada, kas sarkasm on iroonia alaliik või eraldi nähtus (Puik 2009: 15). Mitmetes käsitlustes on liigitatud sarkasmi siiski kui iroonia alaliiki.

Verbaalne iroonia on kõnekujund, mis edastab öeldule vastupidist, samas kui *kibedat, salvavat irooniat nimetatakse* ***sarkasmiks***. (Eesti Entsüklopeedia / VE 2006) – iroonia vorm, mille eesmärk on kritiseerida (Filik, Turcan et al. 2019: 112). Näiteks öeldes keset tormi "Kui ilus ilm" teatab kõneleja tegelikult "Milline kohutav ilm". Sarkasmi näiteks saab tuua kommentaari: "Küll sa oled tark", mis on öeldud kontekstis, kus kommenteeritu on teinud midagi rumalat (*ibid*).

Irooniat ja sarkasmi kasutatakse sageli vaheldumisi, kuid neil on erinevad omadused. (Kabulova 1994: 162). Iroonia hõlmab tähenduse väljendust, mis on vastupidine kasutatud sõnade sõnasõnalisele tõlgendusele, mida sageli kasutatakse huumori või ootamatuse edastamiseks. Sarkasm seevastu hõlmab iroonia kasutamist pilkaval või põlglikul viisil, kasutades kavandatud tähenduse edastamiseks tooni ja konteksti. Kuigi iroonia võib olla tahtmatu, on sarkasm alati tahtlik, eesmärgiga kritiseerida või naeruvääristada (Kabulova 1994: 162).

2.3 Näiteid ühiskonnakriitilisest luulest

Nagu eespool mainitud, kirjutasid juba Vana-Kreeka luuletajad, nagu Pindaros ja Sappho, ühiskonnakriitilise ja sotsiaalse funktsiooniga luulet. Vana-Rooma luuletaja Horatius pidas küll enda oode "rahulikuks lüüraks", kuid siiski on täheldatud nende poliitilist iseloomu, kui luuletaja tänas keiser Augustust rahu ja külluse toomise eest Rooma. Nimelt umbes viiendiku tema oodide 1–3 luuletustest võib liigitada poliitilisteks. Need jagunevad kolme alarühma: luuletused, mis käsitlevad kodusõdasid ja nende tagajärgi, luuletused, mis kajastavad Rooma hetkeseisu, ning luuletused, mis käsitlevad Roomat ja Augustust. (Tarrant 2020)

Inglise luuletaja William Blake'i luule on seotud ühiskonnakriitikaga, paljastades poliitilise türannia, majandusliku ekspluateerimise, feodaalkiriku ja muude pahede ning tema aja tumeda

reaalsuse (Wang 2022: 399). Võitlus vabaduse, võrdsuse ja vendluse eest, eriti üksikisiku sisemise vaimse vabaduse ja võrdsuse eest, on ka Blake'i luuletuste põhiteema.

Blake'i jahmatav laad peaks jääma meelde eelkõige teosest "Songs of Experience", kus autor väljendas kibedat ühiskonnakriitikat oma aja tegelikkuse kohta. Blake'i on tunnustatud nii sotsiaalse mässaja kui "kujutlusvõime kangelasena", kes mängis võtmerolli romantismi ülestõusu edendamisel ratsionalismi vastu (Wang 2022: 393). Blake kasutas kriitilist, satiirilist ja allegoorilist luulet, et tuua välja valitsuse tõeline pale, ning puudutas valusalt sealset äärmuslikku jõhkrust ja korruptsiooni (Wang 2022: 399).

Haysi (1945) arvates oli Bertolt Brecht, saksa kirjanduse suurkuju, ainus tolleaegne järjekindel ühiskonnateemasid kajastav poeet, kelle vorm ja aines langevad kokku, ainus poliitiline poeet selle sõna õiges tähenduses (Hays 1945: 148). Ta kritiseeris renessansiajast pärit individualismi, piiramatut majanduslikku vabadust, vastutustundetut konkurentsi isikliku võimu pärast ja vajadust kontrolli järele.

Harlemi Renessansi juhtfiguur Langston Hughes kasutas enda luuletekstides sageli irooniat, et kritiseerida rassilist ebaõiglust ja sotsiaalset ebavõrdsust Ameerikas. Näiteks luuletuses "A Dream Deferred" rõhutab ta iroonia kaudu afroameeriklaste pettumusi ja unistusi (Presley 1963:383).

Üks hea näide ühiskonnakriitilisest irooniast on Iiri autor Jonathan Swift, (nimetatud ka iroonia meistriks), kes suutis luua iroonilise efekti, väljendades end selgelt ja tõsimeeli, grimasse tegemata. (Priestley 1929: 544). Üks äärmuslikke näiteid on Swifti tagasihoidlik ettepanek, kus ta soovitab justkui tõsimeeli Iiri vaeste lapsed ära süüa.

Robert Frosti luule paljastab läbi iroonilise noodi lahknevuse inimese tahte ja looduse vahel ("There Are Roughly Zones", "A Boundless Moment") (Greiner 1973: 52). Luuletustes esinev lüüriline mina on teadlik, et kõrgemad jõud võivad olla temast tugevamad, aktsepteerides olukorda, milles kõik inimesed end leiavad (Greiner 1973: 56). Ta tunnistab elu kaost ja

segadust, kuid ei muutu seejuures pessimistlikuks. Enamasti kasutab Frost irooniat positiivses võtmes, lisades sinna vahelduseks ka veidi huumorit.

Eesti autoritest saab tuua välja Juhan Viidingu, kelle tekstides esineb ühiskonnakriitilist vaadet ning viidinglikku irooniat. Luuletuses (hiljem ka Ruja laulus) „Rukkilõikus" on esitatud tekst vana rahvaviisi taustal, mis teeb sellest NSVL-i riigikorrale suunatud pilaloo (Lünekund 2023: 22).

Viidingu pseudonüümi Jüri Üdi puhul saab rääkida militarismivastasusest: "Jüri Üdi eitab kõike militaarset ja Jüri Üdi jaatab individualistlikku esteedi positsiooni - pürgib sellele positsioonile ka siis, kui ta päriselt sinna ei jõuagi (Velsker 2008: 11). Ta on patsifist – eitab sõda, sõjaväge ja sellega kaasnevat süsteemi (*ibid*). Tema luules on militaristlikku märgistikku kokku väga palju, osalt koondub see ka patsifistliku iseloomuga kogumiks: „Türgi sõdur võitleb harilikult Türgi eest", "Tagala", "Sõda", "Sõja eelõhtul", "Klaperjaht", "Memm kinkis mulle karabiini".

Nii maailmast kui Eestist on üheks näiteks ka tööliskirjandus, mida võib samuti ühiskonnakriitilise kirjandusena käsitleda. Tööliskirjandus hakkas arenema realistliku kirjandusvoolu taustal 19. sajandi lõpukümnenditel ja 20. sajandi alguses. Seesugune kirjandus keskendus tööliste elu- ja töötingimuste ning klassivastuolude kujutamisele (Klaus 2019: 36). Kirjandusele oli omane peamiselt tööliste viletsate elutingimuste ning kurnava töö, kapitalismi negatiivsete tagajärgede ning klassivastuolude realistlik kujutamine (*ibid*), samas esines tööliskirjanduses ka kriitikat kapitalistlikule majanduspoliitikale. Kuigi tööliskirjanduse põhieesmärk oli kujutada kurnavat elu ja viletsaid tingimusi võimalikult realistlikult, saab taolist kirjeldust juba ka ühiskonnakriitikaks lugeda, sest kapitalistlikku majanduspoliitikat kujutati negatiivses valguses, ja ikka realistliku kirjelduse kaudu. Tööliskirjanduse üheks peamiseks teemaks oli inimeste õhutamine revolutsioonilisele tegevusele ning seesuguse näite leiab pea igalt töölisluuletajalt (*ibid*). Siin saab tuua välja 1907. aasta töölisalbumi "Tagasi" samanimelise avaluuletuse, mis algab sõnadega: *Edasi! / Võimsatega võideldes, / sõgedaid sõideldes, / uniseid äratades, / kihutades, käratades / edasi!* (Lilienbach 1907: 3). Tähelepanu peab siin pöörama eelkõige verbidele, mis iseloomustavad oma ekspressiivsusega revolutsioonilise tooniga töölisluuletuste eesmärki – tekitada lugejas protestimeelsust (*ibid*). Juba tahe tekitada

protestimeelsust võib olla viiteks sellele, et antud tekst kritiseerib tolleaegset ühiskonda või olukorda ning läbi teksti soovitakse muutust läbi viia. Töölisluulest leiab palju ka töölisklassi viletsate elutingimuste kirjeldusi – peamiselt kajastatakse rahapuudust, külma, nälga, haigusi, vigastusi, surma, ebaõiglust, rahvuslikke ja klassivastuolusid. Rahapuuduse kohta toob Lilienbach näite luuletuses "Kaks külameest", millest selgub, et mehel on raha ainult kas viina või leiva jaoks, mõlemat korraga ei saa (Lilienbach 1910: 59). 1905. aasta töölisalbumist "Edasi" leiab Jaan Kreegi luuletuse, milles kõlavad read: *Õhk on rõske. Katkist kuube / Keha ümber tõmban ma, / Taskutesse külma pärast / Katsun käsi suruda. / Viimaks tühjakõhu pärast / hakkan tasa nuuksuma* (Kreek 1905: 2).

3. Ühiskonnakriitilised teemad fs-i ja Jürgen Rooste luules. Analüüs

Velsker (2009: 1482) näeb 2000. aastate luules suuremat kooskõla Jürgen Rooste, fs-i ja AndraTeede loomingus. Selles magistritöös on luubi all fs-i ja Jürgen Rooste 2000. aastate luule, sest nimetatud autorite tekstidest tulevad välja sarnased ja kattuvad ühiskonnakriitilised teemad. Kuna Rooste andis 2000. aastatel välja kuus luulekogu – "Jürgen Rooste on viimaste aegade kõige viljakam luuletaja, mees, kes võib kirjutada ühe õhtuga luulekogu" (Kesküla 2010: 120) –, siis võtan Jürgen Roostelt uurimiseks kuus kogu: "Veri valla" (2000), "Lameda taeva all" (2002), "Rõõm ühest koledast päevast" (2003), "Ilusaks inimeseks" (2005), "Tavaline eesti idioot" (2008) ning "21. sajandi armastusluule" (2008). fs-ilt ja François Serpentilt vaatlen kolme 2000ndatel ilmunud teost: "Valgete kaantega raamat" (2000), "2004" (2004) ja "Alasti ja elus" (2008).

Jürgen Rooste teose "Ilusaks inimeseks" (2005) puhul on tegemist plaat-koguga, see tähendab, et tekstiga on kaasas plaat, millel autor ise oma luuletusi esitab. Kogus puuduvad leheküljenumbrid, mistõttu võib arvata, et tekstid on justkui laulusõnadena kirja pandud. Kuna luulekogul ei ole leheküljenumbreid, siis nimetan enda töös luuletuste leheküljed ise: nummerdatud on tekstiga leheküljed, st esimene luuletus on esimesel leheküljel.

Analüüsiosas vaatlen autorite luulet neis kõige enam ilmnenud teemade ja alateemade kaupa, otsides sealt ühiskonna(kriitilisi) teemasid ja motiive, ning määratlen, millega on tegu ja kuidas on kriitikat väljendatud. Teemad jagunesid järgmiselt: poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika, multikultuursuse kriitika, valitseva ideoloogia kriitika, kapitalismi ja tarbimisühiskonna kriitika, meedia ning tehnoloogia leviku kriitika, sotsiaalprobleemid, **ühiskondliku bürokraatia või ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika** ning olme- ja linnapildi kriitika. Teemade jaotamisel on arvestatud antud näite peamist suunda, kuid tõdetud seejuures, et neid saab olla ka rohkem kui üks. Seetõttu on mõni näide esitatud mitme alapeatüki all. Analüüsi kokkuvõtvas osas on toodud välja, millised on autorite erinevused ühiskonnakriitiliste teemade kajastamisel, seda nii sisu kui väljenduse poolest.

3.1 Poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika

Nii Jürgen Rooste kui fs-i luules leidub temaatikat, mida võib pidada kriitiliseks poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise suhtes: *riik see kaunis riik / kelle poole sirutavad / palveis käed / annab tühja kutsuvat signaali / nagu vee tilkumist / karnaalsest roostetand kraanist* (Rooste 2002: 11). Lüüriline mina toob välja probleemi, et inimesed küsivad riigilt abi, aga vastus jääb saamata. Teisisõnu – riik ei tegele rahva vajaduste või soovidega.

Sarnane temaatika on ka järgmistes värssides: *ma tean / et mul on kaks tytart / ja palk / millega neid ei toida / mul on riik / kus räägitakse jumalast / ja jumalast ykskõik / on sellel riigil mu lastest / selle riigi juhtimine / on rafineeritud luule / mida massid ei mõista / ja millega neil ei ole asja* (fs 2008: 77). Lüüriline mina kirjeldab, kuidas riik ei abista inimesi toimetulekul ning palk on liiga väike, et sellega lapsed ära toita. Riigijuhid ei mõista inimesi ega arvesta nende vajadustega. Samal ajal ei ole massidel (rahval) suurt tegemist sellega, mida teevad juhtrollis olevad riigiametnikud. Lüüriline mina viitab ka Jumalale, tuues sisse mõneti iroonilise sõnamängu, kus riigis küll räägitakse Jumalast, aga riigil on jumalast (täiesti) ükskõik, kuidas inimesed toime tulevad või majanduslikult hakkama saavad.

Rahaprobleemidest ja/või sellega seotud pingest räägivad järgmised värsid: *töö ja vaev on me spermatosoidid / … raha on valge neegri nukrus öös* (Rooste 2008: 42). Lüüriline mina ütleb, et eestlane on kui raha ori, kes elu jooksul muust mõelda ei jõua, kui peab tegema vaid kõvasti tööd. Siin lisandub temaatikasse ka vaevalisus ning raskus, mis kaasneb raha teenimisega. Väljend, et eestlane on kui raha ori, võib viidata sellele, et vaev ja raskus on kestvad ning mingil määral vältimatud. Siit saab tuletada ka mõtte, et raha ning hea palga teenimine on keeruline. Väljendit *töö ja vaev on me spermatosoidid* võib tõlgendada, et töö ja vaev on meile (ilmselt on peetud silmas eestlasi) kuidagi rakutasandil sisse kodeeritud. Siin võib olla viide ka mitusada aastat kestnud orjapõlvele, mis mõjutab eestlasi tänapäevani.

Rooste tekstis esinev lüüriline mina räägib ka eestlasest kui ametist: *oh miks sündisin ma eestlaseks / sellele ametipostile / mille eest keegi / mitte halligi ei maksa / ei nüüd ega / tulevikus*

/ makstakse ainult vanadele tarkadele juutidele / kes meid uurima hakkavad / kui me kadunud oleme / tea kas leiavad / nad äkki / et / ka meie / olime / ikkagi inimesed (Rooste 2003: 19). Lüüriline mina ütleb, et eestlast ei peeta inimvääriliseks, ta võrdleb eestlase rahvust ametiga, mille eest palka ei maksta. Võimalik, et lüüriline mina peab silmas (värsiga *makstakse ainult vanadele tarkadele juutidele*) ka seda, et riigis teenitud raha läheb kas riigist või eestlaste enda käest minema. Antud näites ei pruugi olla viide otseselt juutide inimgrupile, kuid värssi saab tõlgendada nii, et kapital läheb "meie" käest kuskile mujale, ära.

Jürgen Rooste on järgmises tekstis toonud kokku kriitika riigijuhtide, kes majanduskasvu arendamisega ei tegele, ning eestlaste enda kohta, kes riigijuhte ikkagi sinisilmselt usuvad: *just seepärast me usumegi / horoskoope / ennustajaid / musta kassi / meie igapäevast tabloidi / lõpmatut majanduskasvu / ja poliitikuid kes räägivad / rahast* (Rooste 2008: 13) Ebausk, astroloogia, ajakirjandus ja uskumine majanduskasvu – neli üpris erinevat teemat on lüüriline mina pannud siin ühesuguse uskumise alla: sama sinisilmselt kui usuvad eestlased horoskoopi, usuvad nad ka tabloidi ja majanduskasvu. Eestlased usuvad, et majandus kasvab, ja poliitikud räägivad, et raha tuleb juurde, kuid samasuguseks uskumiseks, nagu usutakse horoskoopidesse, see jääbki.
Tekst jätkub värssidega: *mõtelda / kui ilusasti see kõlab: / rohkem raha / see on peaaegu nagu / rohkem seksi / nii saab öelda ainult / väga tark inimene* (Rooste 2008: 13). Inimene usub seda, mis tundub "ilus" või "ahvatlev", ning luuletus lõpeb sarkastiliselt väljendiga "väga tark inimene". Värssides võib olla kriitiline pilge nii rahvale, kes usub, kui ka poliitikutele, kes lubadusi annavad ja seda uskumist ajendavad.

Nii Jürgen Rooste kui fs on kasutanud valitsusolude kirjeldamiseks Juhan Liivi luuletuse "Eile nägin ma Eestimaad" motiivi: *eile nägin ma Eestimaad / kõrgeid majandusnäitajaid / kõrgusse tõusvaid pangahooneid / kõrgele jõudnud ametnikke / ... / palju palju muresid / eile nägin ma Eestimaad / kord ka Kalev hakkab rääkima* (fs 2008: 80-81). Kõrged majandusnäitajad ning kõrgusesse tõusvad pangahooned ei pruugi olla neis värssides positiivse tooniga, kuigi enamasti võiks majanduse arenemist justkui positiivsena võtta. Tundub, et lüüriline mina on kapitalismi vastu (siin võetakse arvesse ka autori varasemates kogudes ja tekstides esinevaid hoiakuid), ning väljendab, et peale õitsva majanduse on Eestis ikkagi ka palju muresid. Teisisõnu, valitsus

tegeleb majanduse arendamisega, aga teiste probleemidega nii südikalt ei tegeleta. Värsis *kord ka Kalev hakkab rääkima* võib olla toodud viide "Kalevipojale", ning ehk võib mõelda lüürilise mina sõnumist, et ükskord hakkab rääkima ka eestlane, tavaline inimene, kes kõrgetest majandusnäitajatest kasu ei saa. Või kord hakkab rääkima/tegutsema ka eestlase rahvus, eeposhing, et enda sõna maksma panna.

Juhan Liivi "Eile nägin ma Eestimaad" motiivi on kasutanud ka Jürgen Rooste, aga selle vahega, et sõna "nägin" on pandud olevikuvormi (võib-olla seetõttu, et rõhutada praeguste, tänapäevaste, olude kirjeldamist): *eile näen ma eestimaad / kuulen riigieelarves euroopa direktiivide / räiget kõhukorinat / näen kuidas riigikulguri piloodi / silmad tühjusesse jõllitavad / eestlasist paganist mööda / nagu marutõve krants / nina otse ja otse / eurokondi poole* / …/ *seebivahus ajuloputust / klistiiriga uhut välja / uhkus ja unistus / töötad kuskil koolmeistri tunnitasuga / torumehe päevapalgaga / olge lojaalsed / või pühkige oma tagumikke / vanade ajalehtedega* (Rooste 2000: 8–9). Lüüriline mina ütleb et ELi direktiivide tõttu suureneb Eestis vaesus ning sealseid poliitikakujundajaid ei huvita, kuidas Eesti inimesed hakkama saavad – EL on suures plaanis Eestile kahjulik: ... *või kuidas / kui me ei saaks enam / osadust kõige uwes / meil poleks oma kodulehekülge / meie kuklasse ei paigutataks / kiipi kogu informatsiooniga me elust / käimisist meie tänahommikusest seksist / me peldikuretkist / kus me praegu oleme / mida me tunneme / meie geenidest ei sünteesitaks / ideaalsemat võimalikest lastest* (Rooste 2000: 10–11) Lüüriline mina arendab ELi temaatikat edasi ja tuleb sisse mõte, et ELil on kontroll Eesti üle ka infosüsteemi ja veebilahenduste ning -võimaluste osas.

Värsid jätkuvad: ... *oleme liialt kasvand / vesimärkidega kultuuri külge / usun et meil pole enam õigust / vahele segada kui kuskil kedagi vägistatakse / oma tütregi peame / jalad vallali säädma maailma teeveerele / et möödujad proovida võiksid / käijad katsuda saaks / muidu arvab toosama kultuur / meid enesest välja / see oleks ju õudne* (Rooste 2000: 10–11). Lüüriline mina ütleb, et Eesti-ELi koostöö nimel tuleb Eesti rahvast kuidagi müüa või "meie" poolt midagi (hingelist-sisulist) ära anda. Veidi on lüürilise mina poolt tajuda ka tugevalt rahvuslikku vaadet – tundub olevat vastukarva, kui toimub lõimumine teiste rahvastega.

Värsid jätkuvad veel: *... meie kunsti ei esitletaks biennaalidel / riiklikes kultuuriväljaandeis / meie kunsti / ei esitletaks kunsti pähe mujal / kui peldikuseinal / kontseptuaalselt / sellest kõigest jääksime me ilma / virtuaalne hitlerjugend / virtuaalne hitlerjugend / geeniteadlik tavakodanlane / ei aktsepteeriks õigust valikule / saarepiiga / mis raudsed haarmed su jalge vahel / klammerduvad kalevite kange poja / kange jäiga liikme külge / mis see küll on mis napsab ja rebib / rebib sind / kultuurist välja nõnda et / verine narmendav auk jääb / mõlemisse* (Rooste 2000: 10–11) ning jätkub ka kriitika ELi suhtes, käsitledes nüüd ka kultuurivaldkonda. Lüüriline mina ütleb, et Euroopa Liidu (EL) tähelepanuta või koostööta ei saaks meie, väikese rahva kunst suuremat kõlapinda. Rooste tekstis tuleb teemaks ka noorte mõjutamine ning lüürilise mina häbitunne riigi otsuste pärast: *te otsite üles maailma viimase teismelise / loputate ta aju maalite sellele käärud / paigaldate liidikuid interneti ja elektropanganduse jaoks / salvestate pilte euroopast ja natost / maailm on üks ilus ümmargune okasteta siil / tšernobõli kolme munandiga isend / o jaa maailm jookseb munade rappudes / meist mööda nagu / mõni lind / ... mul on häbi / munavabariigi pärast* (Rooste 2000: 15). Lüüriline mina ütleb, et maailmas toimuv jookseb Eestist justkui mööda ning Eesti riik oleks nagu väikene tuulelipp kõigi sündmuste keerises. Võimalik, et Jürgen Rooste parafraseerib värsiga *mul on häbi* Henrik Visnapuu värssi *mul on valus ja häbi* luuletusest "Ärge tapke inimest" (Visnapuu (i.a).

Euroopa Liidu kriitika lõpetuseks tooks välja Jürgen Rooste luulekogu "Veri valla" kokkuvõtte, tagumisel leheküljel seisab: *"Veri valla" on eesti kirjanduse riigikorra ja psühhogeneetika vivisektsioon / mööda euroopat hiiliv / tontlik võimalus / elav ja arenev mõte / mis sööb end teie ajukoorde / ja irvitab /.* Ka tutvustav tekst on pandud kirja värsivormis ning seetõttu võiks seda pidada kogu viimaseks luuletuseks. Sellest tekstist tuleb välja otsene kriitika: sarkastiline pilge Eesti riigikorrale ja mõjutatusele Euroopa Liidust.

euroopa liit ei saa kunagi eestis töötada / sest vaata kui tillukese pudeliga / sääl õlut müiakse ja kui lahja / see on – selline naiste laste ja ametnike lurr / ega õige eestlane siukest suu sisse ei pane / või kui siis suure hädaga / mil muud paremat põle sama / pädeb pea kõige kohta mis jääb / vilsandist lääne poole (Rooste 2003: 20). Rooste tekstis saab kriitikat taaskord EL, mille kombed ja kultuur justkui ei sobi lüürilise mina arvates eestlaste omaga kokku. Välja on toodud lahjemapoolne (sestap ka ilmselt irooniline ja meelega naeruväärne) põhjendus, miks see nii on.

Seda on väljendatud ka kogu teistes luuletustes. Siin on toodud selline irooniline, naeruväärne põhjus, miks EL Eestis toimida ei saa. Samal ajal ka kriitika läänekultuurile üldiselt, võib olla ka millelegi teistsugusele, võõrale. *Minagi tunnetin seda 21. sajandi / painavat eksistentsiaalset / raskust enesele vajuvat / siis ta ägises / neh kuradile euroopa / mulle pole kunagi meeldinud ta / sinised karjamaad ja teadsa / misnad veel välja mõtlivad / siukesed kardulad mis öösi / fosfoorselt elendavad kui neil / vett on vaja / ... mina enam piima ei anna / kui nad tahvad et oleks bakterivaba / ja kauwasäiliv ja lahja / nigu vesi ja et polekski lehma seest / steriliseerigu ise oma udaraid ja / seenele sõitku ma olen auväärne / loom ning ei lase end ära / kottida mingite brüsseli persevestide / eeskirjade järgi* (Rooste 2008: 65-66). Lüüriline mina on vastu sellele, et Eesti poliitikat kujundavad liigselt Euroopa Liidu juhid.

Luuletuses "KOLM KUNINGAT" on värsid: *sihitu ja sürreaalne nagu eesti vabariigi kaitse- / või kultuuripoliitika* (Rooste 2005: 29). Siin on otsene hinnang Eesti Vabariigi kaitse- ja kultuuripoliitikale, kuigi täpsemalt ei ole põhjuseid või argumente antud. *Kindel nagu lapse tulemine ema ihust / enne 21. sajandit* (Rooste 2005: 29). Autor on mänginud siirdega: lapse tulemine ema ihust oli kindel enne 21. sajandit, nüüd, tänapäeval, on see kaheldav. See ei pea olema kriitika uuele sajandile, kuid võib olla tõdemus, et 21. sajandil on ajad muutunud, ühiskond koos selle normidega on muutunud, ning viimasel sajandil ei saa olla kindel, et lapsed (vaid) emaüsast siia ilma saabuvad – on ka teisi variante.

Konteksti arvestamata võiks see olla ka kiitus uue aja võimalustele, kus mitte sünnitada tahtvatel või viljastumiskomplikatsioonidega naistel oleks siiski võimalusi lapse saamiseks. Aga kui arvestada Jürgen Rooste üldist tooni ja konteksti, siis võib öelda, et *kindel nagu lapse tulemine ema ihust / enne 21. sajandit* on kriitika, mis on läbi siirde väljendatud sarkastiliselt.

Jürgen Rooste kogu "Ilusaks inimeseks" luuletuse "milleks on vaja luulet" (mida on peetud 00ndatel üheks oluliseks luuletuseks) teine pool muutub otseselt Eesti valitsuspoliitika vastu kriitiliseks, kui lüüriline mina küsib: *teisalt / milleks on vaja eesti riiki / eesti riik nagu grafomaani luule / tuulemaa jah tänan-palun aidaa / puhuge mind siit minemaa* (Rooste 2005: 3). Lüüriline mina paneb kahtluse alla Eesti riigi kui institutsiooni vajalikkuse, ning siin võib olla mõeldud eelkõige seda, et kas riik ikka on enda rahva jaoks piisavalt suures mahus olemas, ning lüürilise mina jaoks on vastus eitav.

Lüüriline mina nimetab ning pilkab prestiižikaid valitsuse-ameteid, kus küsitakse justkui mõttetuid küsimusi, mis vähemalt väga pikka aega vastuseid ei saa (kui üldse): *otsustasin elada igavesti / läksin tööle kommunikatsioonimetafüüsika ministeeriumisse / asekantsleriks / minu käest käivad läbi inimkonna olulisemad küsimused / milleks me oleme / kas see mida näeme on päris / ... millised poed on pühade ajal lahti / mis värvi tapeedi me seinale paneme / … igale neist kannan kuupäeva kellaaja ja ministeeriumi templi / siis viib mu seksikas sekretäär need kintsude iharalt vänderdades hoidlasse igavikku ootama / kuni palgatakse keegi kes neile kõigile vastama hakkab / kirjalikult / mõni loll luuletaja kindlasti / mõni paganama ahv* (Rooste 2005: 9–10). Eelmiste värsside ja temaatika jätkuks võib mõelda, et antud juhul on lüüriline mina kirjeldanud samuti enda südame äramüümist, hoorastamist, aga seda bürokraatlikult. Samal ajal ütleb lüüriline mina, et just luuletajad on need, kes taoliste küsimustega tegelema hakkavad, tuleb sisse metatasand, kus lüüriline mina viitab sellele tegevusele, millest ta kirjutab. Seda mõtet saab kaaluda siis, kui võtta sõna "vastama" kui mõtisklemist, arutlemist, ning sealhulgas ikkagi ametlikku-kirjalikku vastust olema ei pea, aga tsiteerides taas värsse, siis kui *mõni loll luuletaja kindlasti / mõni paganama ahv* sellele mõtleb, siis võibki lüüriline mina osutada pilkega luuletajatele, kes seda teemat üldse kõneainesse võtavad.

Sellest alapeatükist saab tuua välja, et valdav enamus näidetest on Jürgen Rooste kriitika Eesti valitsusele ja selle otsustele ning Euroopa Liidule. Peamise teemana tuleb välja, et valitsus ei võta arvesse rahva vajadusi ning ei tegele oluliste probleemidega. Euroopa Liidule heidetakse ette aga liigset dikteerimist ning seda, et Eesti korrale seesugune poliitika ei sobi. fs-i näide esines siin vaid ühel korral ning teemaks oli riigi vastutulemise puudumine olukordades, kus inimesed rahaliselt hakkama ei saa.

3.2 Multikultuursuse kriitika

Multikultuursuse kriitika esineb Jürgen Rooste 2000. aastate tekstides. Rooste kogu "Tavaline eesti idioot" 44. leheküljel tulevad sisse rassistlikud teemad: *eestlaste põrgus elab palju neegreid / juute rõvedaid naisemaiaid hindusid / pederaste feministe ja paar eriti ilget lätlast* (Rooste 2008: 44). Võib arvata, et irooniliselt on väljendatud eestlaste kriitikat, hirmu võõraste rahvuste vastu, aga ka homoseksuaalsuse ning feministliku ideoloogia vastu. Irooniat kinnitab antud näite

viimane värss *ja paar eriti ilget lätlast* – see kahandab eelneva loetelu tõsisust ning samal ajal lisab sellele võõrahirmule kontrasti juurde.

Sarnane temaatika jätkub järgmiste värsside alguses: *eriti uhke olen ma selle üle / et ma ei tunne ühtki / neegrit / hiinlast / mustlast / juuti / venelast / lätlast / katoliiklast / intellektuaali / ega pede / saage aru / mina pole neid siia kutsunud* (Rooste 2008: 14). Nimetatud on tumedanahalisi, juute, hiinlasi ning lätlasi, aga juurde on lisatud rahvustena mustlased ja venelased ning usundina katoliiklased, mõttetasandil intellektuaalid – see loetelu temaatika muutus toob sisse pilke, mis võtab loetelult tõsiseltvõetavuse. Sama luuletuse järgmistes värssides tuuakse sisse viide August Kitzbergi "Libahundile": *ma unistasin linalakast / aga kohtasin tumedapäist tundmatut / teadagi / säärane läheb undiks* (Rooste 2008: 14). Väljendit *tumedapäine tundmatu v*õib tõlgendada taaskord kui hirmu teistsuguse päritolu, võõra rahva ees. Värsist *säärane läheb undiks* võib samuti aimata hirmu, teadmatust, mida võõras endast kujutab või mida endaga kaasa toob.

Jürgen Rooste arendas oma luuletuses edasi "Eile nägin ma Eestimaad" motiivi, et kirjeldada multikultuurset Eestit: *eile näen ma eestimaad / itaallaste ärikeskusi / ameeriklaste mõisa / ostet odavamalt / suzuki mootorratastki / nüüd lastakse matsid paganad / korra aastas / just jaanipäeval / mõisa awarale õuwele mõdu mekkima* (Jürgen Rooste 2000: 8). Lüüriline mina annab aimu ebameeldivusest võõraste rahvuste tegevuse suhtes meie riigis, kes justkui võimutseksid "meie" maal, Eestis, ning "meie, matsid, paganad" sellest justkui suurt kasu ei saa. Luuletus jätkub värssidega: *eile näen ma eestimaad / klaasmetallmaju vanalinnas / millenniumkella ja / fastfoodi unelmabaare kust / maakas saab kõhtu vaid / maohaavad* (Jürgen Rooste 2000: 8). Väljendiga *klaasmetallmaju vanalinnas* võib olla mõeldud seda, et Eesti keskaegne kultuuripärand vanalinn rikutakse uuema ja välismaise kultuuriga ära. Lõppkokkuvõttes võib olla viidatud sellele, et nii vanalinna kui Eestisse üldiselt tungib palju välismaist, kuni Eesti kultuurist ei jää enam midagi alles.

Järgmiste värssidega viidatakse mitmekeelsust puudutavale probleemile: *teate inimene elas viiskümmend aastat / saate aru viiskümmend / eestis aga sõnagi ei mõika / pold tarvis eestlased tahtsid ju / kõik taga vene keeli kõnelda / alguses tuli viljandisse / vaata see oli ilus linn aga nüüd / noored raisad (meie kurat) / enam ei saa aru* (Rooste 2008: 81). Lüüriline mina toob

välja, et Eestisse sisse rännanud inimene ei õppinud eesti keelt ära, ning seda seetõttu, et eestlased, kes oskavad ka vene keelt, olid valmis ise vajadusel vene keeles rääkima. Probleem, millele luuletus viitab, on olnud Eestis aktuaalne juba mitukümmend aastat.

Järgmistes värssides tuleb juttu Eesti pealinnast: *iheldav taanilinn / ... su kurvid su lõhnad su hoorastund süda / valla kõigile* (Rooste 2003: 18). Näide Jürgen Rooste värssidest, kus Taanilinna all peetakse silmas Tallinnat. Värsid *su hoorastund süda / valla kõigile* võib viidata sellele, et linnapoliitika laseb võõral kultuuril liiga palju end sisse seada. Tallinn oleks justkui enda keskme/südame ära andnud või liiga vabaks teinud – see on kõigile (võõrkultuuridele) jagada, ning sestap ka väljend "hoorastund süda".

Kokkuvõttena saab tuua välja, et on keeruline mõista, mil määral on multikultuursuse kriitika irooniline ja mil määral mitte. Võib arvata, et hirm otseselt võõraste rahvuste olemasolu või viibimise vastu Eestis võiks olla irooniline. Võimalik, et viidatud on konservatiivsele, rahvusliku vaatega inimgrupile, kes tõesti kõike võõrast ja teistsugust pelgavad. Tõsisemalt mõeldes võib see olla kriitika, et Eesti kultuur seguneb võõra kultuuriga, näiteks ei õpi vene keele kõnelejatest elanikud ära eesti keelt või Eesti kultuurimaastik seguneb liialt teiste maade omaga.

3.3 Poliitilise ideoloogia kriitika

Poliitilise ideoloogia kriitikat leiab nii fs-i kui Jürgen Rooste tekstidest. fs-i tekstides esineb kriitika natsionaalsotsialistliku Saksamaa totalitarismile, aga ka kapitalismile, ning Jürgen Rooste tekstides tuleb välja eeskätt kriitika kapitalismile.

3.3.1 Natsionaalsotsialistliku Saksamaa ning sõja kriitika

fs-i luulekogu "2004" on nimetatud 21. sajandi alguse eesti ajaluule sümbolraamatuks, "mille pealkirigi tahab olla aeg ise ja mille sisu lajatab lugejale otse kahe silma vahele". (Velsker 2009: 1419). Luulekogu algab tsitaadiga Orwelli romaanist "1984":

> *"Me oleme teid löönud, Winston. Me oleme teid murdnud. Te nägite, missugune on teie keha. Teie vaim on samas seisukorras. … Teid on pekstud, piitsutatud ja solvatud, te olete*

karjunud valust ja püherdanud põrandal oma veres ja okses. … te olete kõiki ja kõike reetnud. … "Juliat ma ei ole reetnud"."

Mõeldes tsitaadile Orwelli romaanist (mis on ka luulekogu "2004" motoks), selgub, et Winstoni armastatu Julia esindas mässu peapartei rõhuva režiimi vastu. Väide "Winston ei reetnud Juliat" viitab tõenäoliselt sellele, et vaatamata tugevale survele ja Winstoni piinamisele partei käsul, ei reeda ta Juliat, oma armastatut. Isegi kui reedab ühiskonna. Miks aga fs selle enda kogu algusesse tõi? Ehk seetõttu, et see võiks seostuda ka antud luulekogu temaatikaga, mille valdav meeleolu on sarnaselt hall ja depressiivne, kuid selle vahele on pikitud ka armastuse temaatikat.

Kausi (2004: 10) sõnul on see kahetähenduslik, et teosele on valitud just seesugune moto ja sellises pikkuses. "Ühelt poolt on muidugi tegu irooniaga; luuletaja teadmisega, mis Winstoniga tegelikult juhtus. Minu arust ei ole George Orwelli raamat mitte eelkõige nõukoguliku totalitarismi kriitika, vaid kirjeldus, milline õigupoolest totalitarism oma "ideaalis" olla võiks. Pidas ju O'Briengi stalinistlikku terrorit ebatäiuslikuks" (*ibid).*

fs-i luulekogus "2004" on värsid: *vaatasin dokki natsidest / väiksed inimesed sibasid / ja natsid saidki võimule / väiksed inimesed / nagu sina ja mina / seal oli teisi ka / paremad õgisid tantsisid jõid / aga mina vaatasin huviga / neid nagu sina ja mina / vaatasin ja vaatasin / ei saanud silmi ära / miks me seda tegime?* (fs 2004: 49). Lüüriline mina küsib, miks sai võimalikuks Saksamaa natsionaalsotsialistide võimuletulek ning mispärast keegi (tolleaegne Saksa ühiskond) seda takistada ei saanud. Fookus on rahva tegematusel – miks need kodanikud, väikesed inimesed, midagi ei teinud. Sisse tuleb ka suurem küsimus: kas praegusel ajal toimiks rahvas teisiti või kas ühiskond ei saaks midagi ette võtta, kui asjad seesuguses suunas lähevad? Lüüriline mina samastab "nemad" "meiega", toob antud probleemi lugejale lähemale, viidates võib-olla sellele, et see ei ole vaid ühe rahva küsimus, vaid ka "meil" võib seesugune olukord tekkida. Nii jääb välja toodud probleem aktuaalseks – ei saa tegelikult välistada, et selline tegelikkus muul ajal või teises paigas ilmsiks ei saaks.

fs-i luulekogu "2004" leheküljel 18 on read: */ ma nägin veidraid asju / suuri metallist loomi / kellel ei olnud jalgu / aga kes liikusid ometi nobedalt / … / tohutu pikka madu / kes siugles*

mööda raudset rada / … / kõik nägid ta tulekut / aga ei liikunud paigast / … / ootasid vaguralt / silmad maas ja pilgud tyhjad / ja lasid syngetel meestel / end lükata mao kõhtu / otse kyljelt / … / rohkem ma neid ei näinud/ … / hiiglaslikke kärnkonni / kes roomasid seintest läbi / pikk sirge sarv pysti / yle inimkehade / nii surnute kui elavate / ma nägin suuri linde / … / oli neid kes said surma / kui linnud otse lennult / munesid lõhkevaid mune / millest ei koorunud elu / vaid tõusis tule- ja suitsusambaid / … / ma nägin pikki kodasid / korralikult reas / kus ei oldud selleks et elada / kus oldi selleks et surra /. Siin võib olla tegemist unenäo või millegi nägemuslikuga, aga teksti saab tõlgendada ka kui sõjaolukorda, *kus suured metallist loomad, kellel ei ole jalgu*, liiguvad üle elavate ja surnute. Loomad on sel juhul tankid, mis inimestest, nii elavatest kui surnutest üle sõidavad. Või kui mõelda värssidele *tohutu pikka madu / kes siugles mööda raudset rada / … / kõik nägid ta tulekut / aga ei liikunud paigast / … / ootasid vaguralt / silmad maas ja pilgud tyhjad / ja lasid syngetel meestel / end lükata mao kõhtu / otse kyljelt,* siis võib arvata, et viidatud on rongile, kuhu aeti sõjavangid või tsiviilinimesed ja saadeti nad tundmatusse. Kui jätkata tõlgendamist sama temaatikaga, siis seostuvad värssidega *ma nägin suuri linde / … / oli neid kes said surma / kui linnud otse lennult / munesid lõhkevaid mune / millest ei koorunud elu / vaid tõusis tule- ja suitsusambaid* sõjalennukid, mis lõhkeainet alla kukutavad ning plahvatusest tule- ja suitsusambad tekivad. Viimase näitena tooksin välja read *ma nägin pikki kodasid / korralikult reas / kus ei oldud selleks et elada / kus oldi selleks et surra,* mis võiksid rääkida sõjaväelaagritest või kolooniatest, kus võivad olla kas sõdurid või ka kinni võetud vastaspool, kellel ehk kaua elada ei lasta.

Tarmo Teder (2004: 10) on Sirbi intervjuus "Tegelikkus ja inimene pressivad fs-i" küsinud (võib mõelda, kas irooniliselt või mitte), et siin võiks olla tegu nägemuslike elukatega, kes oleks justkui narkootikumidest vaimusilma kantud. Autor ise vastab samas intervjuus, et on narkootikumide vastane. Ka magistritöö autor näeb siin luules pigem viidet sõjaoludele, mida luuletuse autor kirjeldab veidrate nägemuslike loomakujundite kaudu. Kui võtta luubi alla fraas *ma nägin veidraid asju* ning keskenduda epiteedile *veider*, siis saaks sellest mõelda nii, et lüürilise mina jaoks on kirjeldatu kas nägemuslikult veider või ütleb ta, et taoline teguviis on veider, vale. Saab mõelda, et kirjeldus, kuidas toimuvat nähakse, on sama veider kui toimuv ise, ning seetõttu ongi kirjeldatud sõjaolukorda loomakujunditega – toimunu on lüürilise mina jaoks niivõrd võõras ja veider, taunitav ja kritiseeritav.

3.3.2 Kapitalismi ja tarbimisühiskonna kriitika

Jürgen Rooste ja fs-i luulest saab tõlgendada kriitikat masstarbimisele ning kapitalismile: *me tihume kastide najal selle hiigelkaubamaja / tagahoovis* (Rooste 2005: 13). Selles värsis esineb kriitika kaudselt, täpsemalt ühe sõna, *hiigelkaubamaja*, kaudu. Tõsi, saab tunnistada, et ainuüksi ühe sõna baasil tugevat kriitilist argumenti mõtestada pole võimalik, aga pidasin siiski mõistlikuks selle näite sisse tuua, sest lahates autori varasemat konteksti sarnastel teemadel, on seal negatiivsus sel moel esinenud. Varem on mainitud näiteks "superhüpersupermarketeid", mis asetub samasse kategooriasse. Juba "hiigelkaubamaja" mainimine "kaubamaja" asemel näitab, et liites väljendub suurustav, negatiivne toon.

Jürgen Rooste luulekogude "lüürilise mina" seisukohtadest võib aimata kapitalismivastasust: *kapitalistid raisad / eestlaseks ei kõlba / ja vastupidi* (Rooste 2003: 13). Värsid ütlevad otseselt: kapitalist ei sobi eestlaseks, ning vastupidi. Seda võib seletada ka nii, et just eestlasele (meie rahvusele või ühiskonnale) kapitalism ei sobi, aga see ei tähenda, et mujal maailmas selline süsteem toimida ei saaks.

Kui eelnevalt oli juttu hiigelkaubamajast, siis nüüd tuleb mängu sarnasesse kategooriasse kuuluv väljend: *kasse kotib kedagi / kui persetäis idioote / kirjutab ilusaid hämaraid sõnu / et sõda on paha / ärge pidage sõdu / jääb siis keegi tapmata / et raha on paha / jätan täna sürreaalses superhüpermegamarketis käimata* (Rooste 2005: 2–3). Fokuseerides sõnale "superhüpermegamarket", siis temaatika on jäänud samaks, muutunud on tüvi (market – kaubamaja), ning liitele on lisatud juurde kontrasti. Võib tõlgendada, et lüüriline mina kritiseerib kapitalismi, aga tõdeb samal ajal, et kui luuletaja toob tekstis välja probleemi ühiskonnas, siis see suuresti ühiskonda ei mõjuta ega raputa. Ilmselt iroonilise tooniga on kirjutatud luuletaja kohta ka "idioot" – võib-olla põhjusega, et luuletajad küll osutavad "sinisilmselt" enda tekstides probleemidele, aga luuletekstil ei ole tegelikult suurt kaalu.

Kapitalismi kriitika tuleb sisse ka järgmises näites: *helistab keegi naine ja uurib / kas eestis on lihavõtete ajal kaubanduskeskused / ikka lahti / ütlen et erinevalt soomest on eesti kapitalistlik maa* (Rooste 2008: 105). Kui Soomes on kauplused pühade ajal kinni, siis Eestis on need lahti – see on aktuaalne probleem ka tänapäeval, mittefiktiivselt. Kas värssides esinev võrdlus näitab

nüüd, et Soome ei ole kapitalistlik riik ja Eesti on? See jääb küsitavaks. Soome–Eesti erinevus töökultuuris võib olla selles, et Soomes arvestatakse rohkem kauplusetöötajate heaoluga, kuid see ei pruugi tähendada, et riik ei oleks kapitalistlik. Samuti – Eestis niivõrd kauplusetöötajate heaoluga ei arvestata, kuid see ei tähenda, et riik oleks üdini kapitalistlik.

hing tühi juba kärast värinaist / pärapoeesiakärinaist / odavate kaupe siltest / inimestest tänaval inimestest poes / ... / hing täis juba mürast jörinaist / pärameediaplärinaist / kallite kaupade siltest / inimestest koridoris inimestest trollis (Rooste 2002: 89). Antud värsid võib paigutada kapitalismi ja tarbimishullust kritiseerivasse kategooriasse. Lüürilist mina ärritab ühiskondlik teguviis, kus jõulupühad tähendavad eelkõige meeletut tarbimist, ostukära, nii kallite kui odavamate kaupade kokku ostmist, ja suurt rahvamasside liikumist. Väljenditega "pärapoeesiakärin" ja "pärameediaplärin" võib olla mõeldud lüürilise mina jaoks mitte sisukat, kuid valju või intensiivset sisuloomet kas laululüürika või uudissisu/reklaami näol.

Jürgen Rooste luuletuses "OH MY GOD! THEY KILLED KENNEDYS! THEY BASTARDS!" on värsid: *raibe igal ööl / kapitalistide kuradite / suured sarved löövad / mu isa ametiühingumaja / koleda ägiseva ukse / külge rippu / ... mu vanama / röökigu nigu reanimatsioon / või reaali vana plärisev / elektrikell ühe mädand riigi / sitakspudenemise päevani /… / ja ühel päeval kui ma / juba olen keegi olen / mingi mees kui ma juba / kuulun siia inimühiskonda / tuleb mõni militarist-misjonär või / miki-hiir ja kõmmutab mu / suure naelapüstoliga oliivuudis / elvise täheplaadile perse* (Rooste 2002: 73–75). Siin on kujutatud kapitaliste kuraditena, kes justkui maailma valitsevad ja inimesi terroriseerivad. Luuletuse pealkirja järgi võib arvata, et seekord on juttu USAst, mitte Eesti ühiskonnast. Lüüriline mina kirjutab, et selleks, et ühiskonda kuuluda, peab inimene olema majanduslikult edukas, end rahaliselt tõestama. Siiski selgub Kennedyte perekonna näitel, et ka (liigne) edukus või rikkus ei taga inimeste puutumatust.

Järgmistes värssides on juttu kiirest töötempost, mis võib olla seotud kapitalistliku töökultuuriga: *töö juures / tahavad nad et ma oleks / nagu duracelli jänku / välja kukub aga tavaline merisiga* (Rooste 2003: 31). Viidatud on ilmselt sellele, et (tänapäeva) kiires maailmas oodatakse töötegijalt produktiivsust ja kiirust, millega lüüriline mina sammu pidada ei suuda. Seda võib tõlgendada kui kapitalismi kriitikat, mis väljendub läbi tööandja/töökoha ootuste töötajale.

kes me oleme / kust me tuleme / kas meid saab osta ka järelmaksuga? (François Serpent 2000: 54). Viide või pilge võib olla siin sellele, et (tänapäeval) saab pea kõike osta järelmaksuga. Lüüriline mina küsib, et kas ka inimest saab osta järelmaksuga. Tuleb sisse teema, et kõik on mingil moel ostetav, võimalik, et ka inimesed. Pannes inimese olemuslikud küsimused kokku küsimusega, kas inimest saab osta ka järelmaksuga, võib olla viidatud, et võimalus järelmaksuks on aja jooksul suurenenud, muutunud kuidagi oluliseks.

Sarnane ostmisvõimaluste kriitika esineb ka siin: *ma arvan kümne aasta jooksul / hakkavad seinad meid / valitsema sest siis / ei saa seinast enam vaid raha / seinast saab ka valgust / lapsi ja armastust / raamatuid seinast ei saa / raamatuid ei saa kuskilt* (Rooste 2003: 15). Seda võib tõlgendada kui kriitikat potentsiaalse tulevikuühiskonna suunas, kus kõike saab kuskilt tellida või soetada. Seejuures raamatute, kirjanduse kättesaadavus väheneb. Neis värssides leidub viide nii ühiskondlikule allakäigule kultuurilises ja intellektuaalses mõttes kui ka tarbimiskättesaadavuse kasvule.

Viimaks toon näite Jürgen Rooste luuletusest "KÜSIDA KÜSIDA KÜSIDA": *küsige börsimaaklerilt / tema teab / tema tunneb seda teed / pisipehme lunastuse juurde / küsige kinnisvaraarendajalt / kes arendab maapealset põrgut / veel kaunimat kui toda / sääl ülal / küsige investeerimispankurilt / kelle keha hõõgub / virtuaalsete kullakoormate / tuhisemisel tekkinud armastusest* (Rooste 2008: 32–33). Lüüriline mina loetleb ameteid, mis on seotud mingil määral finantsvaldkonnaga, kus peamine eesmärk on investeeringute pealt kasu teenida. Värssidest jääb kumama kriitiline noot nimetatud valdkonnale.

Viimane alapeatükk koosnes fs-i ja Jürgen Rooste tekstinäidetest, kust töö autor tõlgendas mõtisklusi valitsevast ideoloogiast. Alapeatükk jagunes kaheks: esimeses osas "Natsionaalsotsialistliku Saksamaa ning sõja kriitika", on esindatud fs-i näited. Antud juhul ei ole kriitika otseselt välja loetav, kuid seda saab interpreteerida teksti tooni ja ajaloo- ning kultuuritausta kaudu. Lüüriline mina on tõstatanud ühes värsis küsimuse "miks me seda tegime?" (fs 2004: 49) ja pakub kriitika kõrval lugejale ka mõtlemiskohta, tuues eelmise sajandi natsionaalsotsialistliku Saksamaa totalitarismi probleemi "meile", eestlastele, lähemale ja tehes antud probleemi taas aktuaalseks.

Alapeatüki teises osas on enamik näiteid Jürgen Rooste tekstidest, üks näide on ka François Serpentilt. Peamisteks märksõnadeks on üldine kapitalistlik suund, tarbimisühiskond ning kapitalistlik töökultuur, mis suures plaanis intellektuaalset kultuuri nüristavad.

3.4 Meedia ja tehnoloogia kriitika

Autorite loomingust leiab kriitikat ka meedia, reklaaminduse ning tehnoloogia ülekasutuse suunas. Reklaamitemaatika esineb näiteks värssides: *Hormoonid kohavad kaunisti kõrvus / mil kõnnin tänaval sest / reklaamid nii ilusad / nagu kogu me aeg on ilus / reklaamid täis suurt armastust / suuri huuli suuri rindu / suuri tagumikke ja summasid / suuri tõdesid / mis on äkki juhtund / kuidas saab see olla / et ilus põlegi enam hää / ilus on ju suisa kuri / ilus on seepärast kuri ja inetu / et tal pole liha luudel / endal oleks ka paha olla ja tuju tige / kui kogu aeg nõnda nälgima peaks / a ma ju nälgingi – / vaimliselt vähemasti* (Rooste 2003: 14). Reklaame vaadeldes mõtiskleb lüüriline mina iluideaalide tähenduse muutumisest ajas. Reklaamtahvlitelt vaatavad vastu ühest küljest suured huuled, rinnad ja tagumikud ning teisest küljest "kuri ja inetu", kellel liha luudel ei olegi. Viimane näide võib olla viide saledatele modellidele, kes poodiumidel tihti tõsise näoga esinevad. Lüüriline mina ütleb, et need iluideaalid tekitavad temas vaimset näljatunnet. Antud näide võib viidata ka eelmise alapeatüki peateemale – kapitalismile –, sest reklaami eesmärk on ajendada inimesi teatud toodet tarbima. Siiski – autori jaoks jääb peamiseks tuumaks iluideaalide muutumine ning selle vahendamine mingit sorti meediumiga.

Näite tehnoloogia kriitikast leiab fs-i tekstist: *Yhest maailma otsast teise / liigub mu sõnum sinuni / mis me kyll teeks / kui tehnikat poleks / vaesed / ja väetid me oleks* (fs 2004: 20). Nende värsside kaudu räägib lüüriline mina läbi iroonia tehnoloogia hüvedest: *sa ei saakski ju teada / et ma armastan sind / … mis me kyll teeks / kui masinaid poleks / armastuse abimehi* (fs 2004: 20). Iroonilise tooni kaudu tuleb sisse kriitikanoot: lüüriline mina kirjeldab olukorda, kus ilma tehnoloogiata oleks keeruline või isegi võimatu teistega suhelda või kaaslasele armastust avaldada. Teisalt võivad olla kriitika fookuses inimesed, kes ilma tehnoloogiata ei suudaks või oskaks kaaslasele oma emotsioone väljendada.

Järgmistes värssides on juttu meediast: *täna öösi sureb meediakanal / ta agoonilist ulgu on täis vabanev linn / täna öösi sureb peletis / elude õgija* (Rooste 2008: 60). Lüüriline mina nimetab meediat elude õgijaks ning väidab, et meedial on inimeste, isegi rahva üle negatiivne mõju. Juhtum, kus meediakanal "sureb", näib mittefiktiivses maailmas harukordsena. Võib arvata, et pildi loomiseks on kasutatud kujutelma.

Jürgen Rooste tekstidest leiab kriitikat meediale veelgi: *õndsad on / ... kirjastuste ja sopalehtede toimetajad / sest neid hüitakse jumala lasteks / ... / pedagoogid prosaistid raamatukogude / saalivalvurid teismelised suitsiidikud / sest nende päralt on taevariik / õndsad on riikliku süüdistaja / abid linnaosade valitsuste ametnikud* (Rooste 2002: 14). Lüüriline mina loetleb erinevaid ametipidajaid, keda nimetab, ilmselt irooniliselt, "õndsateks". Ühte loetelusse on pandud need, keda kritiseerib (*linnaosade valitsuste ametnikud, sopalehtede toimetajad),* aga ka näiteks *teismelised suitsiidikud,* kes on tegelikult ajalooliselt religioossest õnnistusest välja jäetud. Sellega pilkab lüüriline mina sarkastiliselt ehk tänapäevast moraali – kõik võivad saada õndsaks, taevariik on justkui kõigi päralt. Kriitika meediale väljendub ühesainsas mõttes: "õndsad on sopalehtede toimetajad", kui viia kokku sõna "õndsad" toon ja kasutus tekstis ning väljend "sopalehtede toimetaja".

Antud alateema kokkuvõtteks saab tuua välja, et Jürgen Roostel on tekste, kus on kritiseeritud meediat, rohkem. Teiseks teemaks on autoril reklaamide kaudu välja paistev iluideaalide muutumine. fs-ilt on esindatud üks näide, mis räägib tehnoloogilise arengu mõjust inimestele: vahetu suhtlemisoskus jääb kesisemaks.

3.5 Sotsiaalprobleemid

Nii Jürgen Rooste kui fs-i loomingus hakkavad korduma teemad alkoholism, kuritegevus, vägivald, tööpuudus ja vaesus. Need teemad on omavahel seotud, moodustavad erinevaid kooslusi ning tagajärgesid. Näiteks võib alkoholism või vaesus olla ajendiks vägivaldsusele ning kuritegevusele, vaesus ning tööpuudus omakorda ajendada alkoholi tarbimist.

Esimene näide on toodud Jürgen Rooste tekstist: *peeter oli vaikne poiss roosa-allikult / ... aga tal oli üks unistus / ka temal oli miski / mis ei lasknud end lihtsalt / president kümnest või / hard*

rockist / nööriribalaks juua / ... millest peeter unistas / ei saanud nad kunagi teada / ühel laupäevahommikul leiti ta ärakärsanuna / oma ford sierra vrakist / ... noh / mõned unistused surevad ka / hullemal viisil (Rooste 2008: 6–8). Siin on kirjeldatud väikeasula elaniku elukäiku. Väikeasulas, kus enamik inimesi kaldub alkoholi liigselt tarvitama ning enamikul asukatest ei ole elus suuri ambitsioone. Seetõttu on neil, kes sealsest seltskonnast eristuvad ning taolisest keskkonnast välja soovivad saada, väga keeruline läbi lüüa. Lüüriline mina kirjutabki ühest, kes eristus, kuid siiski enda unistust ellu ei saanud viia. Põhjus, miks olukord seesuguseks kujunes, jääb aimatavaks. Antud näites on oluline aga taust, mida eristuja põhjal kirjeldatakse.

fs-i luuletuses "kuulates neid luuletajaid" on värsid, kus lüüriline mina meenutab vanu pahelisi aegu: *joomingud / tuttavad / õlu / vein / piiritus / eeter / keegi sattus kainerisse / keegi pandi vangi / keegi lämbus / suri / teine lõhkus veene / kolmas neelas tablette / no nemad kyll ei surnud / mitmed said emaks / mõned vägistati / mõnda rohkem kui korra / kui palju meil kunagi oli / okse / kusi / sitt / elu* (fs *2008:* 79). Lüüriline mina vaatab tagasi aegadele, kus esines palju alkoholi tarbimist, vägivalda ning vaimse tervise probleeme. Seesuguste sotsiaalsete probleemide väljatoomine võib olla laiendatult kriitika ühiskonnale, kus on kirjeldatu tavapärane, sage. Sarnaselt eelmisele näitele võib mõtet laiendada, et kui inimese ümbruskond on juba tavana paheline, siis on keeruline teisiti mõelda ning pahelisusest eemalduda. Inimese keskkond, ja ühiskond, kus ta elab, mõjutab ka tema väljavaateid ning moraali.

Sarnase temaatikaga jätkuvad ka värsid: *kui kord Kalev koju jõuab / Malle tõuseb väsinult / televiisori eest / paneb supi sooja / Kalev istub sõnatult / ei maksa pärida ka / kus ta täna käis / mida kõike nägi / ei suuda ytelda / võtab õllepudelist lonksu / Kalju näed ei võta / isegi mitte lonksu / haige maksaga Kalju / korralik mees / aga ka tema / tööd ei leidnud kusagilt / nagu keegi sellest kylast* (fs 2008: 80). Lüüriline mina kirjeldab olukorda väikestes asulates, kus on probleem alkoholismiga ning tööpuudus. Kannatavad nii need, kes vaevlevad alkoholismi küüsis, kui ka need, kellel mõnuainetega probleeme ei ole, kuid on tööpuudus. Lüüriline mina võib viidata asjaolule, et antud olukorras ei ole probleemiks ainult alkoholism, vaid üldine tööpuudus väikeasulates ning sellega kaasnev masendus. Antud luuletuses on fs viidanud kahele eesti kirjanduse tüvitekstile. Värsis *kord Kalev koju jõuab* on viide värsireale "Kalevipojast"

(Kreutzwald1875: 577). fs on laenanud ka värssi Juhan Liivi luuletusest “Rändaja” (Liiv 2013: 57) *– tööd ei leidnud kusagilt*.

Ka järgmised värsid räägivad väikelinna elust ning sealsetest tegevustest, mille sekka kuulub ka vägivald:*... läbi väikelinna öö liiguvad toredad noored / kes otsivad kätele tegevust / sõrmenukkidele põkkumispinda ärevust / ja põnevust hinge verd ja vabadust / ... kui mu isa noore kutina haapsalus ringi tiksus / et sa pead põnevuse pärast – et elus miski säriseks / läbudel või linnapeal või kamakolmkus / alati olema valmis karmi meest mängima / ropusti sõimama ja rusikad käiku laskma / bravuurselt pressima end tänava kuningaks* (Rooste 2003: 55–56). Jätkub eelmises näites välja tulnud motiiv, et väikelinnades esineb palju vägivaldsust ning see võib olla põhjustatud tegevusetusest, igavusest. Teisalt võib vägivaldsus olla põhjustatud ka vajadusest võimuvõitluseks – tahe näidata oma võimu, teenida välja enda koht.

Luuletus jätkub värssidega: *läinud neljapäel hüppasin taanilinnas ise švejki / turvamehele ninna kui too tuli meid / välja viskama ja peletasin ta minema / aga see oli teine wärk – oma õiguse eest seismine / läppunud väikelinnaõhus hakkab mul nüüd / selle pärast äkki vastik – ma’i taha olla samasugune / mõttetu jobu mõttetus maailmas kes omikupohmakas / avastab peeglist lõhkise huule lömmis nina ma tahan olla su / lähedal soojas ma tahan maailma kus hallid kujud / ei veeda aega üksteise peksmise ja mõnitamisega / vaid üllad tulemõõkadega mehed tõusevad / üles tammiste laudade tagant ja / läevad kauni tüdrukuga kaasa või lahingusse / kõige ilusa ja püha eest – kas või surma / et koidikul saaksid lapsed ärgata maailma mis oleks / seda väärt* (Rooste 2002: 55–56). Lüüriline mina tõdeb, et on ka kaklusesse sattunud, kuid mõistab seesuguse vägivaldse lähenemise ning maailma hukka. Välja on toodud, et *omikupohmakas / avastab peeglist lõhkise huule lömmis nina.* See võib tähendada, et kaklusesse võib olla kaasatud või seda isegi ajendada alkohol. Kui võtta nüüd luuletuse esimene ja teine näide kokku, siis saab järeldada, et väikelinnades peletatakse igavust alkoholi juues, mis ajendab inimesi vägivaldsusele.

Temaatika jätkub värssidega: *normaalses külas elab kaksteist meest / kellest üksteist on padujoodikud / kellele kohalik saevabrik sageli / unustab palka maksta / sest sorry poisid / läks meelest eks / järgmine kuu jälle vaatame / vat too üks too karsklane / veidrik vanapoiss kes*

kitarrega / heleda häälega ilusti / uno loobi lugusi laulab / vat tolle valime valivad naised vallavanemaks (Rooste 2003: 9). Lüüriline mina kirjeldab enda sõnul "normaalset" (siin kontekstis võib tähendus olla klassikaline, tavapärane) küla, kus elab vähe inimesi ning neistki enamik on alkohoolikud. Probleeme on seal aga veelgi, näiteks see, et töö eest ei maksta palka. Antud näites saab taas kord viia kokku vaesuse ja alkoholismi – mõlemad võimendavad teineteist. Samas ei tasu alkoholismi ega elujärjeprobleeme puhtalt inimeste enda süüks panna: tegu võib olla suurema ühiskondliku probleemiga, kus väikeasulates esineb tööpuudus, tegevusetus, mis on ajendiks alkoholismile.

Järgmises luuletuses küsib lüüriline mina luule olemuse kohta, kasutades selleks näiteid ja problemaatikat, mis võivad esineda ühiskonnas: *kas luule lepitab / meie lahkuläinud vanemad / tipa-tapa käekestest kinni / ilusti jälle kokku / ... / kas ta aitab kuidagi / alkoholist loobuda / jumalaperse küll / ma ütlesin "alkoholist loobuda" / milleks sellest loobuda / see on meie rahvuslik eripära / trademark kõvem kui "welcome to estonia" / siis läeme baari / ... / juba hemingway teadis / et igas sadamas / on üks eestlane / end põhja joonud / end ankruks joonud* (Rooste 2005: 1–2). Lüüriline mina küsib, kas luule aitab perekondlikke probleeme parandada või alkoholiprobleemiga tegeleda. Samal ajal tõdeb lüüriline mina, et alkoholist ei olegi ehk vaja loobuda, see on justkui midagi, mille poolest eestlane ära tuntakse. Hemingway algupärane lausung oli küll, et "Igast käidavamast lõunamere jahisadamast võite te leida vähemalt kaks päikesest põlenud ja soolast pleegitatud juustega eestlast" (Hemingway 2001: 112), kuid lüüriline mina lisas sellele juurde alkoholilembuse ja seega ka rahvusvahelise mõõtme.

*kassa armastad mind ka siis veel / kui ma kõige sellega hakkama ei saa / kui ma end jälle täis joon ja hetk enne / maailmalõppu magama jään oma ropsi sisse (*Rooste 2005: 11). Asjaolu, et on öeldud "jälle" täis joob ja "ropsi" sisse magama jääb, võib viidata süvenevale alkoholiprobleemile. Värssi võib tõlgendada kui lüürilise mina kriitikat enesele ning maailmas toimuvale. Maailm on tekitanud lüürilises minas tahte pidevalt alkoholi tarbida.

Hasso rääkis loo / Vanapagana kõrtsist / parem kui kylakõrtsis / olevat olnud seal viin / kas ka oksemaitse suus / ja kaotatud armastus? (fs 2008: 42). Neis värssides esineb sotsiaalselt

problemaatiline temaatika väljendis: *kas ka oksemaitse suus / ja kaotatud armastus*, mis võib viidata sellele, et enamasti juuakse kõrtsides nii, et oksemaitse on suus – alkoholi liigtarvitatakse.

Järgmises näites on viide nii vägivaldsele kiusamisele kui seksuaalsele vägivaldsusele: *ükskord ma võtan püssi / hää vana kaheraudse / ja läen tagasi kõikjale / kus meile liiga tehti / läen tagasi koolikorridori väikse / nutva verise ninaga poisikluti juurde / läen tagasi peomöllus maja tagatuppa / kus kellegi raske keha surub maha / õblukest tihkuvat teismelist tüdrukut* (Rooste 2003: 57). Lüüriline mina kirjeldab kunagiste traumade tõttu tekkinud viha, tuues välja vägivaldse kiusamise ja vägistamisjuhtumi. Positsioonilt tundub, et lüüriline mina ise ei olnud neis olukordades ohver, vaid kirjeldab kolmandate isikute traumasid. Siiski, taolisest mõttekäigust võib järeldada, et ka lüüriline mina oli antud vägivaldsusest mõjutatud ega ole senini oma mõtetega rahu teinud. Värsse *ma võtan püssi / hää vana kaheraudse* saab tõlgendada, et vägivald tekitab omakorda vägivalda või vähemalt vägivaldseid mõtteid ning viha.

Iheldav taanilinn / ... su kurvid su lõhnad su hoorastund süda / valla kõigile / äkiline suudlus ja suitsiidiäfardus narkouimas / või purujoobes (Rooste 2005: 18). Kuigi lüüriline mina võib väljendiga "su lõhnad su hoorastund süda" viidata juba ennist jutuks tulnud Tallinna multikultuursusele, võib selle näitega mõelda ka seda, et linn on valla kõikidele inimtüüpidele – ka narkomaanidele ja alkohoolikutele. Väljendid "suitsiidiäfardus narkouimas" "või purujoobes" näitavad, millega võib päädida antud mõjuainete tarvitamine – enesetapu ähvardusega. Kui võtta "suitsiidiäfarduse" kõrvale "äkiline suudlus", võib rääkida ka mõnuainete tarvitamisel esinevast impulsiivsusest, kontrollimatust käitumisest. See tähendaks, et ka enesetapuga ähvardamine võib tekkida hetke ajel ilmnevast emotsioonist. Teisalt saab ka mõelda, et narkootikumide või alkoholi liigne tarbimine mõjub vaimset tervist hävitavalt ning käivitab enesetapumõtted.

Ka järgmistes värssides on kirjeldatud Tallinna olusid: *teie suured hunditaolised kopli liinide / metslased / ... taanilinnas on kirpe inimrooja / teie ekstasipurused hambad kokaiinitolmunud / koonud heroiinipohmas viravad silmad* (Rooste 2002: 55). Lüüriline mina viitab Tallinna linnaosa Kopli olmele ja elanikele. Teadaolevalt oli Kopli 1990. ning 2000. aastatel tuntud (ka

avalikult) tänavatel tegutsevate narkomaanide poolest. Viimaseid on kirjeldatud negatiivsete sõnadega, nagu *metslased* ja *kirbud inimroojad* – lüüriline mina räägib neist kui inimesetaolistest olenditest, aga mitte päris inimestest. Antud väljendusega annab lüüriline mina neile väga hukkamõistva, koletisliku hinnangu.

Järgmine näide on fs-i loomingust: *jaamahoone kylmal pingil / yhe jalaga kodutu mees / seintelt koorub värv / ... / siin ei ole midagi erilist / sellised on olud* (fs 2004: 68). Pealtnäha tagamõtteta kirjelduse kaudu räägib lüüriline mina vaesusest, tõdedes samal ajal, et see ei olegi midagi erilist – sellised on olud. Öeldes, et taolises olukorras ei ole midagi erilist, tuleb välja paratamatus ning juba harjumine antud olukorraga. Vaesusemotiivile annab kaalu väljendus esimeses kolmes värsis: "külm pink", "ühe jalaga kodutu" ning "seintelt kooruv värv". Üldine toon antud näites on kulunud, masendav ja roid.

Vaesusemotiiv tuleb sisse ka järgmises näites: *tröostitu vaesus / ja irvitav rikkus* (fs 2004: 27). Vaesus on fs-i luules sotsiaalsete teemade vaates üks läbivamaid. Epiteedid "tröostitu" ja "irvitav" annavad oma kaassõnadele palju kontrasti juurde. Eriti viimasele – hea elujärg või rikkus ei peaks olema iseenesest pilkav, aga lisades sõnale "rikkus" epiteedi "irvitav" ning kõrvutades neid sõnapaariga "tröostitu vaesus", saab rikkus vaesuse suhtes tugevalt pilkavaks, kontrastseks, polariseerivaks.

Sama temaatika jätkub järgmises fs-i tekstis: *vaesus / ma ei mõtle sellele / me ärkame hommikul / läheme tööle / kellel tööd on / mõnikord maksame yyri / aga jääme ikka võlgu / alatiseks / ... / ma ei mõtle vaesusest / või siiski? / või siiski mitte? / või ikkagi…? / me kasvatame lapsi / ja paneme nad kooli / ja võtame koolist ära / aga on mis on / me anname neile syya / oma väikestes köökides / ... / istume köögis / ... / ja teame / et sellest köögist me välja ei saa / mitte kunagi / meie ja meie lapsed / meie keda ei ole olemas / vaesust ju ei ole / ja kui meie lapsed / kes kahjuks on olemas / muidugi me ju armastame neid / sellepärast ma ytlengi - kahjuks / kui nad tulevad kööki / ja näevad meid kurbusest viina joomas / me käratame / röögatame nii / et nad saavad aru / ja see teeb meid pärast veel rohkem kurvaks / nii kurvaks / et võtame viina* (fs 2008: 96). Antud värsid annavad alkoholiprobleemile põhjenduse või seletuse – alkoholi tarbimist ajendab kehv elujärg ja sellega kaasnev ebamugavus ning häbi enda laste ees ja sellest omakorda tekkiv

kurbus. Nimetatud murede tõttu hakkab inimene alkoholi (liigselt) tarvitama ning see süvendab omakorda kõiki teisi probleeme. Samal ajal proovib lüüriline mina vaesust ja sellest mõtlemist eitada, öeldes sellega samas, et kui ei ole vaesust, ei ole ka "meid". Selle saab pöörata ümber ja öelda, et kui oleme "meie", siis on olemas ka vaesus. Lüüriline mina tahaks justkui vaesuse probleemi mitte tunnistada, ometi teeb ta seda ebausutavalt, jättes lugejale ikkagi lõnga, millest kinni haarata ning mille kaudu probleemsest teemast aimu saada.

Viimane luuletus jätkub: *vaesus / ma ei räägi sellest / vaesus / ma ei mõtle temast / vaesus / mida sellel maal ei ole / selles riigis / kindlasti mitte selles linnas / mitte kusagil / kõikjal / ymberringi / vaesus nagu tihe padrik / nagu põlvini ulatuv rohi / kui takjapõõsaste rägastik / nagu enam ei märkagi / et igal sammul takerdun / igapäevasel teel / trammipeatusesse / kodu ja suitsuputka / poe ja surnuaia vahel / õhukeste kleitidega / kapuutsijakkidega / väikesed tydrukud / ja suured tydrukud / ja vanamutid / kui siitpoolt vaadata / on kõigil yks ja sama nägu / tema nägu / ei / ma ei mõtle sellest* (fs 2008: 97). Lisandub küsimus, et kui vaesusest mitte rääkida, siis kas ta võikski haihtuda, mitte olemas olla. Samal ajal teab lüüriline mina vastust viimasele küsimusele: vaesus ei kao nii lihtsalt. Esialgu ütleb lüüriline mina, ilmselt pilkega, et vaesust ei ole olemas, teisalt aga nendib, et vaesus on kõikjal, tihe kui padrik, kuid sellega ollakse niivõrd harjutud, et ei märgatagi enam. Sellega, et vaesus on tihedalt ikkagi olemas, aga samal ajal ei räägita sellest, võib lüüriline mina viidata meediale või poliitikale, mis antud probleemile piisavalt tähelepanu ei pööra.

fs-i tekstist on ka järgmine näide: *nyyd on eestlane / suurem kui eestlane / kui kedagi kotitakse / peedistatakse palgaga / jäetakse ilma arstiabist / siis iga teine eestlane / naerab ja hoiab tast eemale / vaesus on lollidele / ja homme olen ma rikas / just mina / ja homme* (fs 2008: 84). Neis värssides kajastub hirm ja piinlikkus vaesuse ees ning kaasmaalaste mahategemine. Seesugune hirm võib olla nii suur, et iga hinna eest hoitakse eemale nõrgematest, kehvema elujärjega inimestest. Värssidega "vaesus on lollidele", "ja homme olen ma rikas" lisandub ka irooniline toon, mis võtab kokku antud näites lüürilise mina meelsuse.

kui meie emad stardivad / alkonautidena õhe / või sumbuvad töhe / meie ja nende vahele jääb lõhe / ja antidepressandid ruulivad (Rooste 2005: 2). Siin on räägitud peresuhetest, kus on

tekitanud probleeme alkohol. Selle tagajärjel võivad peresuhted puruneda ja tekkida lõhe põlvkondade vahel, mis omakorda soodustab vaimse tervise probleeme.

odav vein olgu me / kiimane kaitseingel / õllekorkidega mängime malet / rõõmus rodžers mastis / neelab antidepressante ja antibeebipille roosad stringid jalas / päikseprillid ninal / ja karjub / ... andke andeks et / ma tahan mõlada / ... / ma olen ingel (Rooste 2002: 24–25). Ühest küljest tundub, et siin on mõeldud sõna "ingel" irooniaga – see, et oled tegelikult ingel, teeb su puutumatuks ja ka õndsaks. Võtan arvesse asjaolu, et Rooste on sõnu "ingel" ja "õndsaks saama" kasutanud iroonilises tähenduses, mis kõik tegevused välja vabandab. Seda kinnitab ka see, et kirjas on kõrvuti pandud värsid *odav vein olgu me / kiimane kaitseingel.* Värss *õllekorkidega mängime malet* võib viidata sellele, et õlut on joodud küllaltki palju. Viide võib olla sellele, et malenuppe parasjagu olemas ei ole ning male mängimise tõsisuses ei saa kindel olla.

taas leian end linnaservatoonest / kus hüljatud ja vanaks jäänud mehi / käib viimas võigas ingel ära / unistuste paradiisi (Rooste 2002: 84). Viide võib olla narkootikumide või alkoholi tarvitamisele, mis viib inimese justkui "unustuste paradiisi". Taas on Jürgen Rooste kasutanud väljendit "ingel", seekord on antud sõnale epiteet "võigas". Nagu varem mainitud, tulebki autori tekstidest välja, et enamasti ei ole sõna "ingel" neis positiivse tooniga.

Toon veel kord välja värsid, mida kasutasin ka peatükis "Kriitika multikultuursusele": *iheldav taanilinn / ... su kurvid su lõhnad su hoorastund süda / valla kõigile* / *… äkiline suudlus ja suitsiidiäfardus narkouimas / või purujoobes* (Rooste 2003: 18). Kui värsse *hoorastund süda / valla kõigile* saab võtta kui viidet multikultuursusele, siis võib mõelda, et lüüriline mina on pidanud silmas ka seda, et linnas leidub igasuguseid inimesi, sealhulgas ka narkomaane ja alkohoolikuid, kes antud olekus suitsiidseks muutuvad. Kui saab normiks, et linnapildis seesuguseid tegelasi on näha, siis läheb see juba sotsiaalse probleemi alla.

töö ja vaev on me spermatosoidid / … / *raha on valge neegri nukrus öös* (Rooste 2008: 42).
Eestlane on kui valge ori, kes teeb raha nimel kõvasti tööd. Need värsid võivad tegelikult kritiseerida ka valitsust – inimene peab tegema palju tööd ja nägema vaeva, et ära elada, ning lüüriline mina nimetab "meid" "valgeteks neegriteks". Samal ajal läheb antud teema ka

sotsiaalprobleemide kategooriasse, kirjeldades vaest elujärge.

sel ööl kui ma kirjutan luuletust / pakub Vello / Jaama ja Pärna tänava nurgal / soovijatele oma uut nuga (François Serpent 2000: 60–61). Luuletuses on kirjeldatud erinevaid seikasid, mis toimuvad samal ööl, kui lüüriline mina kirjutab luuletust. Üks neist on Vello "pakkumas nuga soovijatele", millega võib olla mõeldud pussitamist: valitud sõna "soovijatele" võib olla kasutatud selles mõttes, et nimetatu kas ärritab Vellot mingisugusel viisil või kutsub Vellos esile vägivaldse külje. Teisalt võib olla mõeldud seda, et inimene ei peagi midagi esilekutsuvat tegema, Vello valib "soovijad" ise välja.

buss viib mööda majast / kus viisteist aastat tagasi / öö otsa peksti mu naist (fs 2004: 48). Värsid ilmnevad algselt pealtnäha pelgalt meenutusena isiklikust vägivaldsest kogemusest. Seesuguste näidete puhul, mida saab võtta ka isiklike lugudena, olen võtnud arvesse siiski asjaolu, et need probleemid võivad esineda ühiskonnas laiemalt. Sest lüürilisel minal tuleb meelde, et see juhtus juba 15 aastat tagasi, kui peksti tema naist, ning see on ka teda ennast mõjutanud. See, et ühiskonnas on kriminaalsuse tase kõrge, jätab lüürilisele minale jälje.

Sarnane temaatika jätkub järgmises näites: *kõrini sellest et sa häirid mu / öörahu taanilinna sügavas / vaikuses kus ma tean et / ainult kümmekonda inimest / pekstakse praegu vaeseomaks ehk / ainult paari kolme vägistellakse / grupiviisiliselt ja üksiti vaid / mõnele kõrisõlmele / klammerduvad jäledad / higised näpud (seltsimehed / kui tahate mind tappa / tehke seda esteetiliselt / ajage oma naha- ja / suuhügieen korda siis / räägime)* (Rooste 2002: 20). Lüüriline mina on kriitiline Tallinna linnaolu suhtes, kus esineb palju kuritegevust, vägivalda.

ma ei tea mis teil toimub seal / mida need lapsed teevad / kelle ema tapeti / eelmisel aastal enne jõulu / oma maja ees (fs 2004: 29). Ka selle näite kujul on tegu kirjeldusega vägivaldsest sündmusest ja sellele annab lisakaalu, et juhtum toimus enne jõuluaega ning omaenda kodu ees, mis peaks olema justkui turvaline paik.

fs-i luulekogu "2004" lehekülgedel 34-35 kirjeldatud luuletus räägib elutüdimusest, depressiivsetest ja suitsiidsetest mõtetest ja soovidest, mille on justkui loonud ja kujundanud

ühiskond: *ja jälle me läheme välja / lõuad raseeritud / värvitud silmad / ... / kõnnime / kuhu on vaja / justkui ei olekski olnud / eelmist ööd / ... / žiletitera kylma yksindust / ihkamas kuuma verd / jälle me läheme välja / kes seda meiega teeb? päike paistab / ja päev on paistes / jälkus jõlevärvne / ja ikkagi läheme tööle / ja kooli / ja lykkame lapsevankreid / ja vaatame üle kontorilaua / ... / töö saab tehtud õigeks ajaks / ... / ja siis tulevad ööd / mil me oleme ise / kes neid hommikuid teeb? / kellele on seda vaja?* (fs 2004: 34-35). See, et kasutatud on asesõna "meie", võib viidata sellele, et kirjeldatud on suuremat gruppi inimesi, osa ühiskonnast, kes ühtmoodi toimivad. Juttu on ka sellest, kuidas mingisugusest kohustusest välja minna ja kindlat moodi toimida. Lõpuks küsib lüüriline mina, et kust tuleb see impulss nii toimida, ja pakub välja, et see ei ole vabast tahtest, vaid keegi peab selleks justkui sundima. Lüüriline mina kirjeldab luuletuses ühiskonnas tegutsevaid erinevaid (eri rollidega) tegelasi, alguses mehed-naised, edasi tööealised, siis kooliealised, vanemad, kontoritöötajad. Kes peavad olema "enese loomulikust" olekust eemal, kui teevad vajalikke või kohustuslikke tegevusi. Alles ühiskonna poolt ette nähtud kohustuslike tegemiste järel saab inimene enesesse tagasi.

fs-i luuletuses "mustad puud mustas vees" on kirjeldatud Tartu olustikku: (*silla peal tudengipaar / jõest õhkuvas jäises aurus*), kus *pargis pole veel liputajat / alles ta jõudis haiglast koju / vana ema vaatamast / praegu ta keedab teed / ja lõigub leivale odavat vorsti* (fs 2004: 28-29). Kirjeldatud on vaimse häirega inimest, kes häirib enda häire tõttu ka ühiskonda. Samal ajal proovib lüüriline mina mõista kirjeldatu siseelu, öeldes, et tema muredeks on ema haigus ning võib arvata ka, et vaesus.

Tõeline võitja on see, kes aasta lõpuks end ja oma peret ei tapa / ... / keda ei taba mõni veresoon- / konnahaigus sest tal pole kunagi aega / enese jaoks / ... / tema ongi tõeline winnertakesitall- / wearethechampions-võitja / ja saab aasta viimasel päeval / uhiuue pesumasina (Rooste 2008: 15). Lüüriline mina nimetab "võitjaks" inimest, kellel ei teki probleemi vägivaldsusega või kes ei jää haigeks (sest enda jaoks ei ole aega). Siin võib olla viidatud pingelisele ja kiirele elutempole, mis antud probleeme tekitab. Värsid lõpevad iroonilise ülepaisutatud noodiga, et see isik *ongi tõeline winnertakesitall- / wearethechampions-võitja,* ning kõik, mis ta endale lubada saab, on uus pesumasin. Kui ka kõik katsumused ja probleemid üle elada, on võimalik lubada endale uus pesumasin.

Näiteid stsiaalprobleemidest leiab fs-i ja Jürgen Rooste luulest kõige enam, ning peamised märksõnad on alkoholism, vaesus ning (seksuaalne) vägivaldsus, mis on omavahel seoses. Antud probleemidega võib kaasneda ka depressiivsus ning põlvkondade vaheliste suhete purunemine. Jürgen Rooste tekstinäidetest leiab ka kriitikat narkootikumide tarbimisele ning sellega kaasnevale suitsiidsusele. Seesuguseid näiteid saab seostada eelkõige Taanilinna (Tallinna) oludega. Nii Rooste kui fs kirjeldavad ka seikasid väikeasula oludest, kus esineb vaesus, tööpuudus, paigal seisak ning alkoholi liigtarbimine.

3.6 Ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika

Eraldi alapeatükina on toodud välja ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika. Seda põhjusel, et antud näidetes on probleemiks eelkõige lüürilise mina kriitiline reaktsioon ühiskonna toimimisele.

fs-i luulekogu "2004" 39. leheküljel tuleb mängu lüüriline "meie": *me sunnime haiglates / pikad luitunud koridorid / ... / meie nimed on kirjas / kõik on kontrolli all / paberid on kaustades / kaustad luku taga / välisukse ees / valvurilaud / täna enam sind vaatama / keegi tulla ei saa* (fs 2004: 39). Need värsid võivad rääkida kriitikast ühiskondlikule bürokraatiale – juba elu alguses oleme mingisuguses organisatsioonis, haiglas, kus on tegutsemisele seatud piirangud. Võib-olla on siin mõeldud, et inimene sünnib juba ühiskondlike piirete ja käskude-keeldude sisse.

Ka järgmistest värssidest tulevad välja justkui ühiskonna poolt seatud normid, mida peab inimene tegema: *kui leib saab otsa / peab minema poodi / et raha ei lõpeks / peab tegema tööd / seega peab nii või teisiti / minema kodust välja / kuid see on ohtlik / võib kohata / teisi inimesi / ... / iga asja eest / tuleb midagi maksta / kui leib saab otsa / peab minema poodi* (fs 2008: 51).

Siin võib olla kirjeldatud lüürilise mina reageerimist ühiskonna poolt seatud normidele: peab tegema tööd, minema poodi. Kirjeldus võib kajastada lüürilise mina meeleseisundit, kus kodust väljumine ja teiste kohtamine on ebamugav, lüüriline mina ei soovi välismaailmaga kokku puutuda, nimetades kohtumist teiste inimestega lausa "ohtlikuks".

fs-i luulekogus “2004” leheküljel 52 on värsid: *imelikke inimesi mõeldakse välja / neil on moekad kingad / ja hästiistuvad ülikonnad / ja laptop / ja suhe / mõnikord mitmekski ööks / ... / ja hoolega treenitud sarmikas irve / ... / nemad päästavad maailma / see oli nali / ... / nemad päästavad Eesti riigi / või vähemalt majanduse / kehvemal juhul kultuuri / või rahvustelevisiooni / reklaamifirma hea nime / midagi kindlasti / vähemalt oma naha / tublid inimesed* (fs 2004: 52). Tekib küsimus, kes neid imelikke inimesi välja mõtleb, kelle poolt nad kujundatud on? Tundub, et lüüriline mina suhtub nimetatud inimtüüpi kritiseerivalt. Seesugused inimesed hoolivad eelkõige “enda naha” või oma maine päästmisest, muu kasutegur – ühiskonnale või maailmale – jääb küsitavaks. Lõpunoot “tublid inimesed” on mõeldud ilmselt ka pilkava tooniga. Üldiselt võiks olla teemaks lüürilise mina mittesuhestumine seesuguste inimtüüpidega, lüürilise mina eraldumine neist ja võib-olla kaudselt siis ka mingist ühiskonnagrupist.

kui ykskord lubatakse väsinud olla / töö on tehtud / intervjuu antud / hambaarsti juures käidud / enda sammud tyhjal tänaval / kuivanud kastanileht / kolksatab vastu asfalti / ja siis sa oledki väsinud / eatu / sootu / nimetu / väsinu (fs 2004: 56). Selles näites tuleb välja, et igapäevategevused võivad olla väsitavad. Huvitav on see, et väsinuks olemist peab keegi lubama – seda ei saa enne, kui töö on tehtud või intervjuu antud ehk lõpetatud see, mida on vaja teha, et ühiskonnas toime tulla. Lõpetuseks saab inimesest eatu, sootu, nimetu ja lihtsalt väsinu. Ehk on mõeldud seda, et kõik inimesele omased eripärad jäävad tähelepanuta, peale jääb väsimus.

kyllap siin samas linnas / võibolla vägagi ligi / mõni surmavalt haige / valudes kestnud mis aastaid / piinavad aastaid veel / muutes armastuse / haletsuseks ja tööks / mõni kodutu vene poiss / tatises söögiurkas / otsimas peavarju / või rikast pederasti / mõni eesti tydruk / keda ema ja isa / sunnivad hooratööle / pekstes taburetiga / ja lõikudes käsivarsi / sina sõidad hommikul / rohelise bussiga tööle / võibolla enne seda / saad viisteist minutit undki / nemad jäävad öösse / kõik jätkub endistviisi (fs 2004: 66–67). Selles luuletuses viitab autor neile, kellel on ühiskonnas-linnaoludes keeruline, kes kogevad valu ja kannatusi ning ei saa tavalise inimese kombel ööd lihtsalt magades veeta, vaid peavad tegelema probleemidega. Võib mõelda, et nende värssidega on ehk tahetud pöörata lugeja tähelepanu sellele, et kõik ei saa öösiti muretult magada, seeläbi on kirjeldatud eri probleeme ühiskonnas, nagu vaesus, seksuaalne ahistamine, vägivaldsus ja vaimse tervise mured.

Kui inimene sureb / ei muutu sellest midagi / tänav on tunglemist täis / kellegi tööpäev lõpeb / ta lukustab kontoriukse (fs 2004: 70). Siin võib olla viidatud asjaolule, et kui keegi ühiskonnas sureb, siis ei muuda see suuresti temale mittelähedaste elusid. Nendel läheb elu edasi. Ühe inimese või pere jaoks võib see olla suur asi, aga ülejäänud ühiskonna jaoks mitte. See on paratamatu, et ühiskond ei hooli suures plaanis üksikindiviidi kannatustest või ei ole neist suurel määral mõjutatud.

... sündisin ilusaks inimeseks / täiuslikuks / perfektse keha ja vaimuga / aga ühiskond – too väljamõeldis – sandistas mu / võttis mult võime armuda kõigesse mida näen / põleda ihast iga uuwe asja järele (Rooste 2005: 6). Kirjeldatud on seda, kuidas võib ühiskond inimest muuta või talle mõjuda, antud näites ikkagi negatiivselt. Luuletus jätkub värssidega: *inimesed õpetasid mind mõnda inimest nuhtluseks pidama / kui mina tahtsin armastada neid kõiki / ja nüüd ei armasta ma pääle enese peaaegu et kedagi* (Rooste 2005: 6). Lüüriline mina kirjeldab, kuidas maailm või teised inimesed on võtnud temalt empaatilise, armastava loomuse, tema enda olemust suurel määral muutnud.

Nii Jürgen Rooste kui fs-i tekstides esinev lüüriline mina reageerib sellele, kuidas ühiskond parasjagu toimib, ja kuidas lüüriline mina seal toimima peaks. Osaliselt kattub see ka kapitalistliku töökultuuri kriitikaga – inimene peab tegema palju tööd, väsib ära, aga endale midagi suurt siiski lubada ei saa. fs-i puhul saab rääkida ka lüürilise depressiivsusest, mida muuhulgas ka välisilm mõjutab.

3.7 Olme- ja linnapildi kriitika

Nii Jürgen Rooste kui fs-i loomingus on palju kriitikat tänapäevasele linnapildile ning teemadena on mainitud autostumine ja üksluine arhitektuur. *kilekoti räbalail tuules / ja kylmanud koerajunnidel maas* / … / *see asi on elu / see ei ole luule / siin pole metafoori / see on rumal ja labane / siin võib ju haisegi tunda (*fs 2004: 41–42). Värssides on kirjeldatud olmelist pilti ja nimetatud seda "eluks". Lüüriline mina ütleb, et elu või reaalsus, mis jääb luulest eemale, on rumal ja labane. Kui luule võib olla ilus, siis reaalsus mitte. Samas kategoriseeruvad kirja pandud

värsid ka luule alla.

*ma nägin igavaid maju / see rahustas mind / ... tolmu lõhn läbi autoakna / liikus mööda hingeteid / alla (*fs 2008: 32). Kirjeldatud on üksluist, igavat ja tolmust linnapilti. Siin on huvitav asjaolu, et taoline pilt rahustab lüürilist mina. Sellest võib mõelda, et kui taoline olustik mõjub rahustavalt, tähendab see, et lüüriline mina on sellega harjunud või tunneb end seal kuidagi koduselt.

aga tegelikult ei ela me / üldse kõige halvemas / võimalikus linnas / ... / siin on vabadust / ja kilomeetrite viisi parkimisplatse / ... / mõnikord on siin rohkem / autosid kui inimesi (Rooste 2005: 20–21). Kuigi lüüriline mina nendib, et olukord "kõige hullem ei olegi", väljendab juba see iseenesest, et tal on midagi ikkagi linnapildile ette heita. Edasistest värssidest tulebki välja see, mida ette võib heita: linnas on kilomeetrite viisi parkimisplatse ning autosid vahel rohkem kui inimesi. See võiks viidata autostumisele, mis on Eesti suuremates linnades, aga eelkõige Tallinnas probleemiks. See võib olla ka kriitika valitsusele, kes taolist olukorda loob ning autostumist ja autokeskset liiklust soosib. Viimaste aastate jooksul on ka ajakirjanikud ning aktivistid viidanud sellele, et parkimisplatside asemel võiks rajada linnadesse rohkem rohelisi parke ning linnapilti seeläbi kaunimaks muuta.

tolm ja tolm ja tolm / bensiiniving ja tolm / ja raskete autode kõrged rattad / ja tolm ja tolm / ... / veel palju linnu / ja jaamahooneid / täis kusehaisu ja yksindust / veel rohkem kylasid / vaesust ja viha (fs 2004: 24). Antud värsid on viimase näite luuletuse jätk, aga teema vahetub – masendava ja koleda linnapildi kujutamiselt saab selle näite abil liikuda edasi järgmise teema juurde, milleks on vaesus (väikelinnades) ja viha. Värssides on kirjeldatud kaht teemat – üks on tolmune ja tehislik linnapilt, mis on üksik, haisev ja eemaletõukav. Pärast linnu tulevad aga väikesed külad, mis on täis vaesust ja võib-olla just seetõttu ka viha. fs-i (aga ka Jürgen Rooste) luuletustes on olnud juttu väiksemate asulate vaesusest ja sellest, mida see inimeste ning nende elude ja unistustega teeb. Sellistes paikades võib tõusta kuritegevuse määr ("külad täis vaesust ja viha"). Kuigi autor seesuguse kirjeldusega otseselt linna- ega külapilti ei kritiseeri, on kriitikanooti tunda luuletuse üldises meeleolus: hallid, tolmused ja üksikud linnad ning vaesed ja vihased külad.

Kriitika linnapildile tuleb välja igava ning masendava olme kirjeldusest: tühjad parkimisplatsid, hall toon ja ka vaesus, mis olmepildis kajastub, ning selle alla on paigutatud ka vägivaldsuse teema. Eeskätt on siin näiteid tuua fs-i loomingust, üks näide ka Jürgen Roostelt. Kui Rooste tekst kritiseerib autostumist, tuues välja suured parkimisalad ning autode rohkuse, siis fs-i tekstides väljendub kriitika võib-olla ka et aistingute kaudu: “siin võib haisegi tunda”, “tolmu lõhn läbi autoakna” ning “bensiiniving”. Peale selle on peamisteks märksõnadeks ka “vaesus”, “viha”, “igavus”, “tolm”.

4. fs-i ja Jürgen Rooste luule 2000ndatel. Võrdlus

Välja toodud näidete põhjal võib üldistada, et sarnasusi on Jürgen Rooste ja fs-i luules mitmeid. Esimesena tooks välja tekstides esineva temaatika. Peatükis esines seitse alateemat, kus olid esindatud nii Jürgen Rooste kui fs-i tekstid: poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika, multikultuursuse kriitika, poliitilise ideoloogia kriitika, meedia ning tehnoloogia leviku kriitika, sotsiaalprobleemid, ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika ning olme- ja linnapildi kriitika.

Suurem osa **poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika** peatükist koosnes Jürgen Rooste tekstide näidetest. Peamiselt leidus seal lüürilise mina kriitikat Eesti valitsusele, otsustele ning Euroopa Liidu mõjuvõimule Eestile. Välja on toodud probleem, et EL dikteerib liigselt Eesti poliitikat. Teadupärast liitus just sel kümnendil, 2004. aastal Eesti Euroopa Liiduga. Tekstinäiteid leiab enne seda (2000. ja 2003. aastast), aga ka pärast (2008).

fs-i näide esines siin ühel korral ning teemaks oli riigi vastutuleku puudumine olukordades, kus inimesed rahaliselt hakkama ei saa. Antud temaatikat leidub fs-i luules veelgi, kuid töös on liigitatud need näited sotsiaalprobleemide alla. Praegune näide oli suunatud otsesemalt poliitikakujundajatele.

Ka **multikultuursuse kriitika** alapeatükk koosnes eeskätt Jürgen Rooste tekstinäidetest. Antud alapeatükis oli kaks suunda: irooniliselt väljendatud kriitika konservatiivsele, rahvusliku vaatega inimgrupile (kes võõra kultuuriruumi esindajaid justkui ei salli ning pelgavad). Näites *eestlaste põrgus elab palju neegreid / juute rõvedaid naisemaiaid hindusid / pederaste feministe ja paar eriti ilget lätlast* (Rooste 2008: 44) on peamiselt rahvuste loetelusse lisatud ka üks tumedanahaliste rass, ideoloogiline vaade ning nimetatud on ka “pederaste”. Viimase puhul võib olla mõeldud pigem homoseksuaalsust, kuid kasutatud on antud väljendit seetõttu, et homoseksuaalseid inimesi kutsutakse näiteks internetikommentaariumides sõimeldes just selle sõnaga. Tõsisemaks näiteks on aga vene rahvusest inimestega seotud keeleprobleem – viidatud on Eestis elavatele venelastele, kes kohalikku keelt ära ei õpi, kuigi on siin juba aastakümneid elanud.

Valitseva ideoloogia kriitika alapeatükk jagunes kaheks: esimeses osas on esindatud näited fs-i tekstidest, ning teemadeks on natsionaalsotsialistlik Saksamaa ning sõjaolukord. Antud juhul ei ole kriitika otseselt välja loetav, kuid seda saab interpreteerida teksti tooni ja ajaloo- ning kultuuritausta kaudu. Lüüriline mina on tõstatanud ühes värsis küsimuse "miks me seda tegime?" (fs 2004: 49) ja pakub kriitika kõrval lugejale ka mõtlemiskohta, tuues eelmise sajandi natsionaalsotsialistliku Saksamaa totalitarismi probleemi "meile", eestlastele, lähemale ja tehes antud probleemi taas aktuaalseks. Teose "2004" sissejuhatuses on autor viidanud George Orwelli romaanile "1984" ning nimetanud tsitaati antud kogu motoks. Antud viites on juttu samuti inimese murdumisest valitseva ideoloogia all. Alapeatüki teises osas on juttu kapitalismist, tarbimisühiskonnast. Enamik näiteid on Jürgen Rooste tekstidest, üks näide on ka François Serpentilt. Peamisteks märksõnadeks on üldine kapitalistlik suund, tarbimisühiskond ning kapitalistlik töökultuur, mis inimest väsitavad ja suures plaanis intellektuaalset kultuuri nüristavad. Jürgen Rooste tekstidest saab kapitalismivastasust kergemini tõlgendada, sest seal esineb seda rohkem kui fs-i tekstides. Mõlemad autorid kirjutavad ka argielu kiirest tempost ja sellega kaasnevast pingest, väsimusest, ning inimese eemaldumisest enda loomulikust või algsest olekust. Seegi teema võib minna otsapidi kapitalistliku, kiire tänapäevamaailma kriitika alla.

Meedia ja tehnoloogia kriitika all on taas arvuliselt kõige enam Jürgen Rooste tekste, kus on kritiseeritud meediat. Teiseks teemaks on läbi reklaaminduse välja paistev iluideaalide muutumine. fs-ilt on esindatud üks näide, mis räägib tehnoloogilise arengu mõjust inimestele: vahetu suhtlemisoskus jääb kesisemaks.

Sotsiaalprobleemide temaatika on autoritel antud alapeatükkidest kõige sarnasemalt kujutatud. Näiteks kirjutavad mõlemad autorid alkoholismist ning selle seotusest vägivaldsuse ja vaesusega. Autorite luules on kritiseeritud ka valitsust ning eelkõige väljendub see rahva kehva elujärje ja vaesuse kirjelduste kaudu. Näiteks on mõlemad autorid kirjutanud väikeasula elust, kus on tööpuudus ning kehvad palgad, elanikud on justkui elurattasse kinni jäänud ning ka võimekamatel on keeruline head elu elada või läbi lüüa. Mitmel juhul kaasneb kirjeldatud eluga ka vägivaldsus ja alkoholi tarbimine, vahel ka depressiivsus. Näiteid depressiivsusest ja ka suitsiidsusest esineb mõlema autori tekstides. Jürgen Rooste ja fs räägivad ka depressiivsusest, sh suitsiidsusest. Jürgen Rooste näidetes tuleb esile ka narkootikumide tarbimine, ning seda

Taanilinna-Tallinna kontekstis, Kopli linnaosas. Narkootikumide tarbimine, ja sellega kaasnev suitsiidsus, saab tekstides kriitikat.

Olme- ja linnapildi kriitika näited on kaalukamalt esindatud fs-i loomingus, üks näide on ka Jürgen Roostelt. Kui Rooste tekst kritiseerib autostumist, tuues välja suured parkimisalad ning autode rohkuse, siis võib olla, et fs-i tekstides väljendub palju kriitikat ka läbi aistingute: "siin võib haisegi tunda", "tolmu lõhn läbi autoakna" ning "bensiiniving". Peale selle on peamisteks märksõnadeks "vaesus", "viha," "igavus", "tolm". fs-i luules on kirjeldatud eelkõige üksluist ning masendavat olmepilti – ilmetu arhitektuur, hall toon, ja ka vaesus.

Suuremad erinevused kahe autori tekstides on **väljenduslaadis**. Velsker (2009: 1482) ütleb, et päris ühtemoodi need kaks autorit ei kirjuta: "Teame ju, et Rooste klopib oma sõnad vahtu, aga fs ei klopi." Rooste väljenduslaad on julgem ja tugevam, tundub ka et justkui agressiivsem. Seetõttu on ka tema teostest võimalik kriitikat otsesemalt tõlgendada. Mõlemad kasutavad kriitika väljendamiseks irooniat, aga teevad ka otsest kriitikat, näiteks kitsaste eluolude või poliitika kohta. fs-il esineb sünge, melanhoolne, depressiivne ja hall toon, mis ei muutu agressiivseks. Jürgen Rooste on kasutanud julgemaid ja kontrastsemaid väljendeid, fs jääb oma väljendustes tagasihoidlikumaks ning vaiksemaks.

Iroonilisel väljenduslaadil on Jürgen Rooste ja fs-i tekstides oluline koht: see muudab tekstides esineva kriitika kohati teravamaks. fs-i lüüriline mina läbi iroonia näiteks tehnoloogia hüvedest: *sa ei saakski ju teada / et ma armastan sind / … mis me kyll teeks / kui masinaid poleks / armastuse abimehi* (fs 2004: 20). Läbi iroonilise tooni tuleb sisse kriitika: lüüriline mina kirjeldab olukorda, kus ilma tehnoloogiata oleks keeruline või isegi võimatu teistega suhelda või kaaslasele armastust avaldada. Keerulisemad juhtumid irooniast fs-i luules leiab näidetest, kus autor kirjeldab ühiskondlikku olukorda, mis peaks esmapilgul olema positiivse tooniga: *eile nägin ma Eestimaad / kõrgeid majandusnäitajaid / kõrgusse tõusvaid pangahooneid / kõrgele jõudnud ametnikke / … / palju palju muresid / eile nägin ma Eestimaad / kord ka Kalev hakkab rääkima* (fs 2008: 80-81). Värsiga *palju palju muresid* tuleb välja aga autori irooniline toon.

Kuna Jürgen Rooste tekste on arvuliselt rohkem, siis kajastub sealt ka rohkem näiteid irooniast. Ühe näitena on kujutanud lüüriline mina irooniliselt rassistlike teemasid: *eestlaste põrgus elab palju neegreid / juute rõvedaid naisemaiaid hindusid / pederaste feministe ja paar eriti ilget lätlast* (Rooste 2008: 44). Irooniliselt on kujutatud hirmu võõraste rahvuste vastu, aga ka homoseksuaalsuse ning feministliku ideoloogia vastu. Irooniat kinnitab antud näite viimane värss *ja paar eriti ilget lätlast* – see kahandab eelneva loetelu tõsisust ning samal ajal lisab sellele võõrahirmule kontrasti juurde.

Jürgen Rooste tekstinäidetes on kasutatud irooniliselt ka väljendeid "ingel" ja "õndsaks saama". Irooniline toon väljendub selles, et "ingli"-staatus peaks justkui kõik inimese pahed või valikud välja vabandama, inimese õndsaks tegema. Iroonilisust kinnitavad kõrvuti pandud värsid *odav vein olgu me / kiimane kaitseingel.* Ühisteks joonteks on ka vabavärsi kasutamine ja väljenduses esinev lihtsus, mida ka mitmed kirjandusteadlased ja autorid teooriaosas on maininud. Jan Kaus (2009: 1692) ütleb, et fs on viinud luule kõnekeelele nii lähedale kui võimalik, kuid kõnekeele tõttu ei kao tekstidest poeetilisus. Töös analüüsitud näidete põhjal võib sama öelda ka Jürgen Rooste kohta.

Kokkuvõte

Magistritöös uuriti Rooste ja fs-i tekste, et saada teada, millised ühiskonnakriitilised teemad kajastuvad fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luules, mis on fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luule ühiskonnakriitilisuse ühine nimetaja ning mille poolest ühiskonnakriitilised teemad fs-i või Jürgen Rooste 00ndate aastate luules erinevad. Lähtematerjaliks olid Jürgen Rooste ja fs-i 2000. aastatel kirjutatud teosed, kust oli võetud fookusesse näited, millest võis tõlgendada ühiskonnakriitilist temaatikat.

Esimene peatükk andis ülevaate 2000. aastate luulest eesti kirjanduses. Teises peatükis avati luule seosed ühiskonnaga, ühiskonnakriitilisuse aspekt luules ning toodi välja näited ühiskonnakriitilisest luulest maailmas. Töö analüüsiosa põhineb autorite 2000. aastatel kirjutatud luulekogudel: kahel fs-i teosel, ühel François Serpenti teosel ning kuuel Jürgen Rooste teosel, mistõttu on ka Jürgen Rooste tekstinäiteid arvuliselt rohkem. Kvantitatiivne nihe on tingitud sellest, et Jürgen Rooste avaldas antud ajavahemikus oluliselt rohkem luulekogusid. Analüüsiosas on uuritud, millised ühiskonnakriitilised teemad luuletustes esinevad, kuidas on need väljendatud ning millele on kriitika eelkõige suunatud.

Tööl oli **kolm peamist eesmärki:**

tuua välja ning sõnastada ühiskonnakriitiline temaatika fs-i ja Jürgen Rooste luules;

leida fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luule ühiskonnakriitilisuse ühine nimetaja;

selgitada välja, mille poolest erineb ühiskonnakriitiline temaatika ja väljendus fs-i ja Jürgen Rooste 00ndate aastate luules.

Esimesest peatükist selgus, et 00ndate aastate luule temaatikas tuleb välja lihtsus ning autorid kujutavad eeskätt argieluteemasid (Hennoste 2009: 1271). Kuna ka kujundid on võetud

esmajoones argielust ja suur osa autoritest vabaneb ka rangest esteetikast. (Vaher, V. 2009: 1567), siis luuakse võimalus avameelsuseks ning sotsiaalteemade käsitlemiseks (Kesküla 2010: 120). Varasemast erinevalt esineb sotsiaalkriitika nüüd selgelt otsesemalt, ründavamalt ja robustsemalt (Susi 2018). Tööst nähtub, et Jürgen Rooste ja fs-i 00ndate luules on sotsiaalteemasid avameelselt tõesti käsitletud.

Teises teooriapeatükis selgus, et ühelt poolt on luulet iseloomustatud kui keelt, mis on ära lõigatud maistest eesmärkidest (Culler, 2015: 296), kuid uuemad teooriad käsitlevad ka luule sotsiaalset funktsiooni. Leitakse, et luule ületab kunstilise väljenduse – ta peegeldab ühiskondlikke norme ja toimib revolutsioonilise jõuna (Felix, Arcilla 2024: 83). Sellega tegeleb sotsiaalne luule (ühiskonnakriitiline luule), mis käsitleb muuhulgas temaatikat, nagu ebavõrdsus, õiglus, inimõigused või poliitiline rõhumine. Üheks vahendiks, millega tuua tekstis välja ühiskonnakriitilisus või midagi kritiseerida, on iroonia. Seda on kasutatud luules läbi aegade, tõstatades poliitilisi, ideoloogilisi või sotsiaalseid teemasid.

Analüüsiosas välja tulnud teemad jagati seitsmeks: poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika, multikultuursuse kriitika, poliitilise ideoloogia kriitika meedia ning tehnoloogia leviku kriitika, sotsiaalprobleemid, ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika ning olme- ja linnapildi kriitika. Teemade jaotamisel arvestati, mis on näite peamine temaatika, kuid neid võis olla rohkem kui üks. Seetõttu esinesid mõned tekstinäited rohkem kui ühe alapeatüki all. Kinnitust sai hüpotees, et suures osas on kahe autori temaatika kattuv.

Poliitiliste otsuste ja riigijuhtimise kriitika alapeatükis leidus kummagi autori tekstide lüürilise mina kriitikat Eesti valitsusele, otsustele ning Euroopa Liidu mõjuvõimule Eestile. Jürgen Rooste tekstinäidetes kajastus muuhulgas probleem, et Euroopa Liit dikteerib liigselt Eesti poliitikat. Jürgen Rooste näidetega kattuvalt oli fs-i tekstides teemaks riigi vastutuleku puudumine olukordades, kus inimesed rahaliselt hakkama ei saa. Antud temaatikat leidub fs-i luules veelgi, kuid töös on liigitatud need näited sotsiaalprobleemide alla. Siin välja toodud näitest sai tõlgendada otsesemat pöördumist poliitikakujundajatele.

Multikultuursuse kriitika alapeatükk koosnes eeskätt Jürgen Rooste tekstinäidetest, ja seal oli kaks suunda. Esimene suund kattub osalt ka poliitilise ideoloogia kriitikaga, ning seal esineb sarkastiliselt väljendatud kriitika konservatiivsele, rahvusliku vaatega inimgrupile, kes pelgavad

võõra kultuuriruumi esindajaid. Teises suunas on vene rahvusest inimestega seotud keeleprobleem – viidatud on Eestis elavatele venelastele, kes kohalikku keelt ära ei õpi, kuigi on riigis juba aastakümneid elanud.

Valitseva ideoloogia kriitika alapeatükis esines nii fs-i kui Jürgen Rooste tekste. fs-i puhul ei olnud kriitika otsene, kuid töö autor interpreteeris seda teksti tooni ja ajaloo- ning kultuuritausta kaudu. fs-i tekstide ideoloogiline kriitika seisnes eelmise sajandi natsionaalsotsialistliku Saksamaa totalitarismi probleemi üle, ühest näitest sai tõlgendada ka kriitikat sõjaolukorrale ning sarnaselt Jürgen Roostega oli kritiseeritud ka kapitalismi ja kapitalistlikku töökultuuri. Viimane esines fs-i luules aga tagasihoidlikumalt. Jürgen Rooste ideoloogiline kriitika seisnes konservatiivse maailmavaate, feminismivastasuse ja tarbimisühiskonna ning kapitalismi, sh kapitalistliku töökultuuri kriitikas. Võrreldes fs-ga leidus kapitalismikriitikat Jürgen Rooste luules rohkemates näidetes ning väljendus oli otsesemalt kriitiline.

Meedia ja tehnoloogia kriitika all on taas arvuliselt kõige enam Jürgen Rooste tekste, kus on kritiseeritud meediat, ajakirjandust. Teiseks teemaks on läbi reklaaminduse välja paistev iluideaalide muutumine. fs-ilt on esindatud üks näide, mis räägib tehnoloogilise arengu mõjust inimestele: vahetu suhtlemisoskus jääb kesisemaks.

Sotsiaalprobleemide temaatika on autoritel kõige rohkem kattuv. Mõlemad autorid kirjutavad alkoholismist ning selle seotusest vägivaldsuse ja vaesusega. Vaesuse ja tööpuuduse temaatikat võib tõlgendada ka kui kriitikat poliitikakujundajatele. Kuna need on mõlema autori luules tugevalt ka alkoholismiga seotud, siis käsitleti sotsiaalprobleeme eraldi peatükina. Nii fs kui Jürgen Rooste on kirjutanud väikeasula elust, kus on tööpuudus ning kehvad palgad, elanikud on justkui elurattasse kinni jäänud ning ka võimekamatel on keeruline head elu elada või läbi lüüa. Seesuguse eluga kaasneb võib kaasneda ka depressiivsus, põlvkondade vahelised konfliktid, alkoholi tarbimine ja vägivaldsus. Jürgen Rooste ja fs räägivad ka depressiivsusest, sh suitsiidsusest. Jürgen Rooste näidetes tuleb esile ka kriitika narkootikumide tarbimisele (ja sellega kaasnevale suitsiidsusele), ning seda Taanilinna-Tallinna kontekstis, Kopli linnaosas.

Ühiskonna kui kontseptsiooni kriitika peatükis esinevates näidetes on probleemiks eelkõige lüürilise mina kriitiline reaktsioon ühiskonna toimimisele. See kattub osaliselt kapitalistliku töökultuuri kriitikaga (Jürgen Rooste näidetes). fs-i puhul saab rääkida lüürilise mina väsimusest ja depressiivsusest, mida muuhulgas ka välisilm mõjutab.

Olme- ja linnapildi kriitika näited on kaalukamalt esindatud fs-i loomingus, üks näide on ka Jürgen Roostelt. Kui Rooste tekst kritiseerib oma näitega linnade autostumist. fs-i tekstides väljendub palju kriitikat ka läbi aistingute: "siin võib haisegi tunda", "tolmu lõhn läbi autoakna" ning "bensiiniving". Peamisteks märksõnadeks ongi "vaesus", "viha," "igavus", "tolm" ning kirjeldatud on üksluist ning masendavat olmepilti – ilmetu arhitektuur, hall toon.

Suuremad erinevused kahe autori tekstides on **väljenduslaadis**. Velsker (2009: 1482) ütleb, et päris ühtemoodi need kaks autorit ei kirjuta: "Teame ju, et Rooste klopib oma sõnad vahtu, aga fs ei klopi." Rooste väljenduslaad on julgem ja tugevam, tundub ka et justkui agressiivsem. Seetõttu on ka tema teostest võimalik kriitikat otsesemalt tõlgendada. fs-il esineb sünge, melanhoolne, depressiivne ja hall toon, mis ei muutu enamasti agressiivseks. Mõlemad kasutavad kriitika väljendamiseks irooniat, aga tekstides leidub ka otsest kriitikat, näiteks kitsaste eluolude või poliitilise olukorra ning ideoloogia kohta. Ka seal on Jürgen Rooste väljendus julgema ja kontrastsem, fs jääb väljenduses tagasihoidlikumaks.

Kuna Jürgen Rooste tekste on arvuliselt rohkem, siis esineb sealt ka rohkem näiteid irooniast ning sarkasmist. Lähtudes sellest, et sarkasm on tahtlik, pilkega iroonia, siis on kujutatud sarkastiliselt poliitilist olukorda, hirmu võõraste rahvuste vastu, homoseksuaalsuse ning feministliku ideoloogia vastu. fs-i puhul saab rääkida irooniast, mis kirjeldab tehnoloogilise arengu mõju inimsuhtlusele ja poliitilisele ning ühiskondlikule olukorrale.

Üks 00. aastate luule tunnusmärke, ulatuslikum vabavärsi kasutamine (Hennoste, Velsker et al.), kajastub autorite luules. Ühiseks tunnuseks on ka väljenduses esinev lihtsus, millele ka Loomingu mõttevahetuses on tähelepanu juhitud. Jan Kaus (2009: 1692) ütleb, et fs on viinud luule kõnekeelele nii lähedale kui võimalik, kuid kõnekeele tõttu ei kao tekstidest poeetilisus. Töös analüüsitud näidete põhjal võib sama öelda ka Jürgen Rooste kohta.

Magistritöös ilmnenu põhjal saab öelda, et Jürgen Rooste ja fs-i luule tõstatab nii 00ndatel kui ka tänapäeval aktuaalseid ühiskonnas ilmnevaid probleeme ning viitab ühiskonna kitsaskohtadele. Saab nõustuda Igor Kotjuhi väitega, et *ühiskonnakriitiline luule balanseerib kunsti ja ajakirjanduse piiril* (Kotjuh 2015) – töös esinenud probleemid on justkui dokumentatsioon või sissevaade antud ajastu eluoludest, ning mitmed teemad ja probleemid on päevakajalised siiani.

Magistritöös uuritud temaatikat saab arendada edasi mitme suunitlusega. Üks võimalus on keskenduda põhjalikumalt ühiskonnakriitilise väljenduse uurimisele, võttes fookusesse sõnakasutuse. Teine variant on uurida, millises mahus ja mismoodi esineb ühiskonnakriitika teistel aegadel, näiteks tänapäevaluules, 1990. aastatel või enne Eesti iseseisvumist, ning võrrelda saadud tulemusi praeguse magistritöö tulemustega.

Kirjandus

Adorno, T. W. (1991). *On Lyric Poetry and Society. Notes to Literature. Volume One*. Translated by Shierry Weber Nicholsen. Columbia UP, 1991. Lk 38–54.

Baldic, C. (1990). *The concise dictionary of literary terms*. Lk 207. Oxford: Oxford University Press.

Culler, J. (2015). *Lyric and society*. J. Culler, *Theory of the Lyric* (296–301). London: Harvard University Press.

Eesti Entsüklopeedia (2006). VE 2006. http://entsyklopeedia.ee/

Eesti kirjandusmuuseum. (i.a). Kasutatud 08.08.2024. https://galerii.kirmus.ee/erni/rmtk/visn/hv_vali.html

Felix E., Arcilla Jr. (2024). *Poetic Devices, Thematic Significance and Social Realities in Poetry: A Critical Literature Reviev*. Randwick International Of Education And Linguistics Science Journal. 1/5, lk 73–83. DOI:https://doi.org/10.47175/rielsj.v5i1.935

Filik, R., Țurcan, A., Ralph-Nearman, C., Pitiot, A. (2019). *What is the difference between irony and sarcasm?*. Cortex, 115, lk 112.

fs (2004). *2004*. Tallinn: Tuum.

fs (2008). *Alasti ja elus.* Pärnu: kivisildnik.

Gadamer, H-G. (1997). *Mõistmise ringist. – Filosoofilise hermeneutika klassikat*, (183–194).

Tartu: Ilmamaa.

Greiner, D. J. (1973). *The Use of Irony in Robert Frost. South Atlantic Bulletin*. South Atlantic Modern Language Association, 2/38, lk 52–56.

Glăveanu, Vlad Petre, Manresa Gemma Argüello 2017. *Poetry in and for Society: Poetic Messages, Creativity, and Social Change*. Poetry And Imagined Worlds, lk 43-62.

Gray, Jack C. (1960). Irony: *A Practical Definition College English*. National Council of Teachers of English, 4/21, lk 220–222.

Hays, H. R. (1945). *The Poetry of Bertolt Brecht*. Poetry Foundation, 3/67, lk. 148–155.

Helme, P. (2007). *Uuemad suunad Eesti kirjanduses 2005-2007*. Sirp, 31.08.2007. https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/uuemad-suunad-eesti-kirjanduses-2005-2007/

Hemingway, E. (2001). *Kellel on ja kellel pole*. Lk 112. Tallinn: Kupar.

Hennoste, T. (2006). *Piirideni jõudmine. Eesti kirjandus uuel sajandil*. Looming, 9/2006. Lk 1395-1410.

Hennoste, T. (2009). *Mälu ja elu. Grilliajastu kirjandus*. Looming, 9/2009. Lk 1271–1280.

Kabulova, T. X. (1994). *The difference between irony and sarcasm through literature works.* Uzbekistan State University of World Languages. Lk 162. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10423077

Kaus, J. (2009). *Liiga palju paljusust*. Looming, 12. Lk 1692.

Kesküla, K. (2010). *"Mälu impeerium, ajaloo eri"*. Looming, 1. Lk 116–121.

Klaus, H. (2019). *Eesti töölisluule 20. sajandi alguses töölisalbumite põhjal*. Lk 36. Magistritöö. Tartu Ülikool. Eesti kirjanduse õppekava.

Kotjuh, I. (2015). *Luule kui kriisijuhtimine*. Müürileht. https://www.muurileht.ee/luule-kui-kriisijuhtimine/

Kreek, J. (1905). *Edasi. Tööliste jõulualbum*. Lk 2–42. Tallinn: J. Lilienbach.

Kreutzwald, F. R. (1875). *KALEWI POEG: Üks ennemuistene Eesti jut: Kaheskümnes laulus*. Lk 577. Tartu: Schnakenburg

Liiv, J. (2013.) *Juhan Liiv. Luuletused*. Lk 57. Kasutatud 04.08.2024. https://www.luts.ee/sites/default/files/E-raamatud/eestikeelsed/pdf/Juhan_Liiv_Luuletused.pdf

Lilienbach, J. (1910). *Edasi III. Jõuluks*. Lk 14–68. Tallinn: J. Lilienbach,

Lünekund, M. (2023). *Juhan Viidingu luule viisitamine*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Kirjanduse ja teatriteaduse õppekava. Lk 21–22.

Mannan, S. (2011). Reflections of social and political reality in contemporary Indian poetry in english a select study: *Poets as Social Critics and Reformers*. Himachal Pradesh University. Lk 83.

Mathura (2010). *Elu sattumuslik tähenduslikkus*. Sirp, 08.10.2010. https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/elu-sattumuslik-taehenduslikkus/

Merilai, A., Saro, A., Annus, E. (2007). *Poeetika: gümnaasiumiõpik*. Lk 5–10. Tartu: Tartu Ulikooli Kirjastus.

Presley, J. (1963). *The American Dream of Langston Hughes*. Southwest Review 4/48. Lk 383.

Priestley, J. B. (1929). *The Approach to Literature: Humor, Wit, Satire, Irony*. The English Journal, 7/18. Lk 544.

Puik, K. (2009). *Iroonia Heiti Talviku ja Betti Alveri luules*. Doktoritöö. Tartu Ulikool. Võrdleva kirjandusteaduse õppekava. Lk 2–168.

Rooste, J. (2000). Veri valla. Taanilinn: Tuum.

Rooste, J. (2002). *Lameda taeva all*. Pidusöök.

Rooste, J. (2003). *Rõõm ühest koledast päevast*. Tallinn: Tuum.

Rooste, J. (2005). *Ilusaks inimeseks*. Verb.

Rooste, J. (2008). *21. sajandi armastusluule*. Verb.

Rooste, J. (2008). *tavaline eesti idioot*. kivisildnik.

Rooste, J. (2010). *Uusususe taak: poeedi piinad*. *Vikerkaar, nr 10/11*, lk 100–108.

Serpent, F. (2000). *Valgete kaantega raamat.* F. Serpent.

Stubley, J. (2023). *Social Poetry: Introduction to Foundations and Tools.* Journal of Awareness Based Systems, 2/3. Lk 76–77.

Susi, J. (2018). *Katkestusi pärast katkestust*. *Looming, nr 8*, lk 70.

Talvet, J. (2005). *Tõrjumatu aär*. Lk 103. Tartu: Ilmamaa.

Tarrant, R. (2020). *8 Political Poems*. Oxford Academic. Lk 117–120.

Teder, T. (2004). *"Tegelikkus ja inimene pressivad fs-i"*. Sirp, 20, 2004. Lk 10.

Vaher, B. (2009). *"Üle õue lendas linde: "nullindad eesti kirjanduses"*. Sirp 24/25. Lk 10–11.

Vaher, V. (2009). *"Etapp küll, kuid mitte epohh"*. Looming, 11, 2009. Lk 156–-1573.

Veidemann, R. (2006). T*uikav tekst: artikleid ja esseid eesti kirjandusest ja kultuurist 2000-2006.* Tartu: Tartu Ulikooli Kirjastus. LK

Velsker, M. (2009). *"Uus kirjandus ja uued lugejad"*. Looming, 10. Lk 1410–1425.

Velsker, M. (2008). *Kindral, aadlik ja Jüri Üdi*. Sirp, 33, 2008. Lk 11.

Viires, P. ja Kruus, P. (2013). *"Nurklikud nullindad: sissejuhatuseks 21. sajandi esimese kümnendi kirjandusse"*. Methis, 11, 2013, lk 5–8.

Viires, P. (2010). *"Twilight Zone. Nullindad kui hämarala"*. Looming, 2, 2010, lk 273-282.

Wang, Y. (2022). *The Revelation of Social Reality in the Poetry of William Blake*. Xiamen University. BCP Education & Psychology, 7, 2022. Lk 393–399. DOI:10.54691/bcpep.v7i.2693

Williams, R. (1959). *Culture and society 1780–1950*. Lk 315. London: Chatto & Windus

Summary

The thesis examined the texts of Rooste and fs in order to find out which socially critical themes are reflected in the poetry of fs and Jürgen Rooste from the '00s, what is the common denominator of socially critical themes in the poetry of fs and Jürgen Rooste from the '00s, and how socially critical themes differ in the poetry of fs or Jürgen Rooste from the '00s. The source material was the works written by Jürgen Rooste and fs in the 2000s, focusing on examples from which socially critical themes could be interpreted.

The first chapter provided an overview of poetry in Estonian literature in the 2000s. The second chapter opened up the links between poetry and society, the aspect of social criticism in poetry, and examples of socially critical poetry from around the world. The analytical part of the thesis is based on poetry collections written by the authors in the 2000s: two works by fs, one work by François Serpent and six works by Jürgen Rooste, which is why the number of textual examples by Jürgen Rooste is higher. The quantitative shift is due to the fact that Jürgen Rooste published significantly more poetry collections in this period. In the analysis section, it has been examined which socially critical themes appear in the poems, how they are expressed, and what the criticism is primarily directed at.

The work had **three main objectives**:

To identify and formulate socially critical themes in the poetry of fs and Jürgen Rooste;

To identify the common denominator of social criticism in the poetry of fs and Jürgen Rooste in the '00s;

to identify the differences between the socially critical themes and expressions in the poetry of fs and Jürgen Rooste from the '00s.

The first chapter showed that the themes of the poetry of the '00s primarily depict everyday themes (Hennoste 2009: 1271). Since the images are also taken primarily from everyday life, and a large number of authors also get rid of strict aesthetics. (Vaher 2009: 1567), the opportunity is

created for openness and for dealing with social issues (Kesküla 2010: 120). Unlike in the past, social criticism is now clearly more direct, offensive and robust (Susi 2018). The work shows that in the poetry of Jürgen Rooste and the fs of the '00s, social issues have indeed been dealt with in a frank manner.

In the second theoretical chapter, it emerged that on the one hand, poetry has been characterised as a language cut off from worldly purposes (Culler, 2015: 296), but that more recent theories also address the social function of poetry. Poetry is considered to transcend artistic expression – it reflects social norms and acts as a revolutionary force (Felix, Arcilla 2024: 83).

This is what social poetry (critical poetry) is about, tackling issues such as inequality, justice, human rights or political oppression. One of the ways in which a text can express social criticism or criticise something is through irony. It has been used in socially critical poetry throughout the ages to raise political, ideological or social issues.

The themes that emerged in the analysis section were divided into seven: critique of political decisions and governance, critique of multiculturalism, critique of political ideology, critique of the media and the spread of technology, critique of social problems, critique of society as a concept, and critique of the image of life and the city. The division of themes was based on the main theme of the example, but there could be more than one. Therefore, some of the text samples appeared under more than one subheading. The hypothesis that the two authors' themes largely overlap was confirmed.

In the subsection on the critique of political decisions and state management, the lyrical self of both authors' texts criticised the Estonian government, its decisions and the influence of the European Union on Estonia. Jürgen Rooste's texts reflected, among other things, the problem that the European Union dictates Estonian policy too much. In line with Jürgen Rooste's examples, fs's texts addressed the lack of state responsibility in situations where people cannot cope financially. There are other examples of this theme in fs's poetry, but in the work these examples have been categorised as social problems. The example given here could be interpreted as a more direct appeal to policy-makers.

The sub-chapter on the critique of multiculturalism consisted primarily of textual examples by Jürgen Rooste, and there were two strands. The first strand overlaps to some extent with the critique of political ideology, and there is a sarcastically expressed critique of a conservative

group of people with a nationalist outlook who are afraid of foreign cultures. In the other direction, there is the language problem of people of Russian nationality, with reference to Russians living in Estonia who do not learn the local language, despite having lived in the country for decades.

In the subsection on the critique of dominant ideology, texts by both fs and Jürgen Rooste were featured. in the case of fs, the critique was not direct, but the author interpreted the text through tone and historical and cultural background. the ideological critique of fs's texts consisted of a critique of the problem of totalitarianism in national socialist Germany in the previous century, a critique of the state of war could be interpreted from one example, and, similar to Jürgen Rooste, capitalism and capitalist work culture were also critiqued. The latter, however, appeared more modestly in fs poetry. Jürgen Rooste's ideological critique consisted in a critique of the conservative worldview, of anti-feminism and consumer society, and of capitalism, including capitalist work culture. Compared with fs, the criticism of capitalism was more frequent in Jürgen Rooste's poetry and the expression was more directly critical.

Again, under the criticism of media and technology, Jürgen Rooste's texts criticising media and journalism are the most numerous. Another theme is the change in ideals of beauty that is apparent through advertising. One example from fs speaks of the impact of technological development on people: immediate communication skills are becoming more limited.

The authors have the most overlapping themes on social problems. Both authors write about alcoholism and its links with violence and poverty. Poverty and unemployment can also be interpreted as a criticism of policy makers. As these are also strongly linked to alcoholism in the poetry of both authors, the social problems were treated as a separate chapter. Both fs and Jürgen Rooste have written about life in a small village, where there is unemployment and poor wages, where the inhabitants seem to be stuck in a rut and where even the most able find it difficult to lead a good life or to make ends meet. Such a life can also bring depression, intergenerational conflict, alcohol abuse and violence. Jürgen Rooste and fs also talk about depression, including suicidality. Jürgen Rooste's examples also include a critique of drug use (and the suicidal tendencies that go with it) in the context of the Danish city of Tallinn, in the district of Kopli.

In the examples in the chapter on the critique of society as a concept, the problem is primarily the lyrical self's critical reaction to the functioning of society. This overlaps in part with the

critique of capitalist work culture (in the examples of Jürgen Rooste). in the case of fs, we can speak of the lyrical self's fatigue and depression, which is influenced by, among other things, the outside world.

Examples of the critique of the everyday and the urban are more prominent in the work of fs, including one by Jürgen Rooste. While Rooste's text criticises the car-clogging of cities with his example, many fs texts also express criticism through sensations: 'you can smell the stench here', 'the smell of dust through the car window' and 'petrol driving'. The main keywords are "poverty", "anger", "pollution", "smell of cars", "smell of cars", "smell of cars", "smell of cars". "boredom", "dust", and the descriptions are of a monotonous and depressing living environment - bland architecture, grey tones.

The major differences between the two authors' texts lie in the style of expression. Velsker (2009: 1482) says that the two authors do not write in quite the same way: 'We know that Rooste taps his words into the foam, but fs does not.'. Rooste's style of expression is bolder and stronger, and also seems to be more aggressive. The fs has a sombre, melancholic, depressive and grey tone, which does not usually become aggressive. Both use irony to express their criticism, but there are also direct criticisms, for example of narrow living conditions or political situations and ideologies. Here too, Jürgen Rooste's expression is bolder and more contrasting, while fs remains more restrained in expression.

As Jürgen Rooste's texts are more numerous, there are also more examples of irony and sarcasm. Based on the idea that sarcasm is a deliberate, mocking irony, there are sarcastic depictions of the political situation, of fear of foreign nationalities, of homosexuality and of feminist ideology. in the case of fsi, we can speak of irony describing the impact of technological development on human interaction and the political and social situation.

One of the hallmarks of the poetry of the '00s, the more extensive use of free verse (Hennoste, Velsker et al.), is reflected in the authors' poetry. Another common feature is the simplicity of expression, which has also been highlighted in the Creative Debate. Jan Kaus (2009: 1692) says that fs has brought poetry as close as possible to the spoken language, but that the spoken language does not remove the poetic quality of the texts. On the basis of the examples analysed in the paper, the same can be said of Jürgen Rooste.

Based on the findings of the thesis, it can be said that the poetry of Jürgen Rooste and fs raises problems that were topical in society in the 1990s and today, and refers to bottlenecks in society. One can agree with Igor's assertion that socio-critical poetry balances on the border between art and journalism (Kotjuh 2015) – the problems presented in the work are like a documentation or an insight into the living conditions of a given era, and many of the themes and problems are still topical today.

The topic explored in the thesis can be further developed in several directions. One possibility is to focus more in-depth on the study of socially critical expression, focusing on the use of words. Another option is to examine the extent and manner in which social criticism occurs in other periods, for example in modern life, in the 1990s or before Estonian independence, and to place the results in a comparative position with the current thesis.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Minna Annabel Tismus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Ühiskonnakriitika Jürgen Rooste js fs-i 2000. aastate luules“, mille juhendaja on Mart Velsker, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Minna Annabel Tismus
13.08.2024